

บทที่ 7

พื้นที่สาธารณะในกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ในบทที่ 7 นี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอผลการศึกษาในประเด็นพื้นที่สาธารณะในกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านดง ทั้งนี้เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 3 ซึ่งต้องการศึกษาและวิเคราะห์พื้นที่สาธารณะในกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อปรับเปลี่ยนความหมายในพิธีกรรมงานศพของชุมชนบ้านดง โดยจะนำเสนอตามประเด็นที่ได้ศึกษา ประกอบด้วย 1) การนำเสนอรูปแบบของพื้นที่สาธารณะของชุมชนทั้งหมด ในแต่ละรูปแบบจะวิเคราะห์ถึงผู้ที่มีส่วนร่วมในพื้นที่สาธารณะ ประเด็นที่ปรากฏในพื้นที่สาธารณะ และบทบาทหน้าที่ของพื้นที่สาธารณะทั้งหมดนี้เมื่อนำมาสังเคราะห์ร่วมกันจะทำให้เห็นถึงคุณลักษณะของพื้นที่สาธารณะรูปแบบต่างๆ ของชุมชนบ้านดงนั่นเอง 2) วิเคราะห์การประกอบสร้างและใช้ประโยชน์พื้นที่สาธารณะของชุมชน และ 3) ศึกษาเปรียบเทียบพื้นที่สาธารณะของชุมชนบ้านดงกับพื้นที่สาธารณะในการศึกษาของฮาเบอร์มาสในแง่มุมต่างๆ

รูปแบบและคุณลักษณะของพื้นที่สาธารณะของชุมชนบ้านดง

ในเบื้องต้น จะขอนำนิยามศัพท์ปฏิบัติการของคำว่าพื้นที่สาธารณะที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้มากล่าวถึงอีกครั้งเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน ในที่นี้ พื้นที่สาธารณะหมายถึงเวทีในมิติเชิงรูปธรรม (สิ่งปลูกสร้างและพื้นที่ว่าง) และในเชิงนามธรรม (การรับรู้ในจิตใจของผู้คนถึงสภาพการณ์ที่ตนสามารถมีส่วนร่วมหรือแสดงความคิดเห็นได้อย่างเท่าเทียมกับผู้อื่น) ซึ่งเปิดให้คนในชุมชนแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็น และตัดสินใจร่วมกัน จนนำไปสู่การสร้างข้อตกลง แนวทางปฏิบัติ และการลงมือปฏิบัติการร่วมกันเพื่อคัดค้านและลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นในพิธีกรรมงานศพ ในที่นี้หมายรวมถึงทั้งพื้นที่สาธารณะแบบดั้งเดิม เช่น พื้นที่พิธีกรรม การพุดคุยตามร้านค้าหรือศาลาวัด และพื้นที่สาธารณะแบบใหม่ เช่น เวทีประชาคมหมู่บ้านและการประชุมหมู่บ้าน

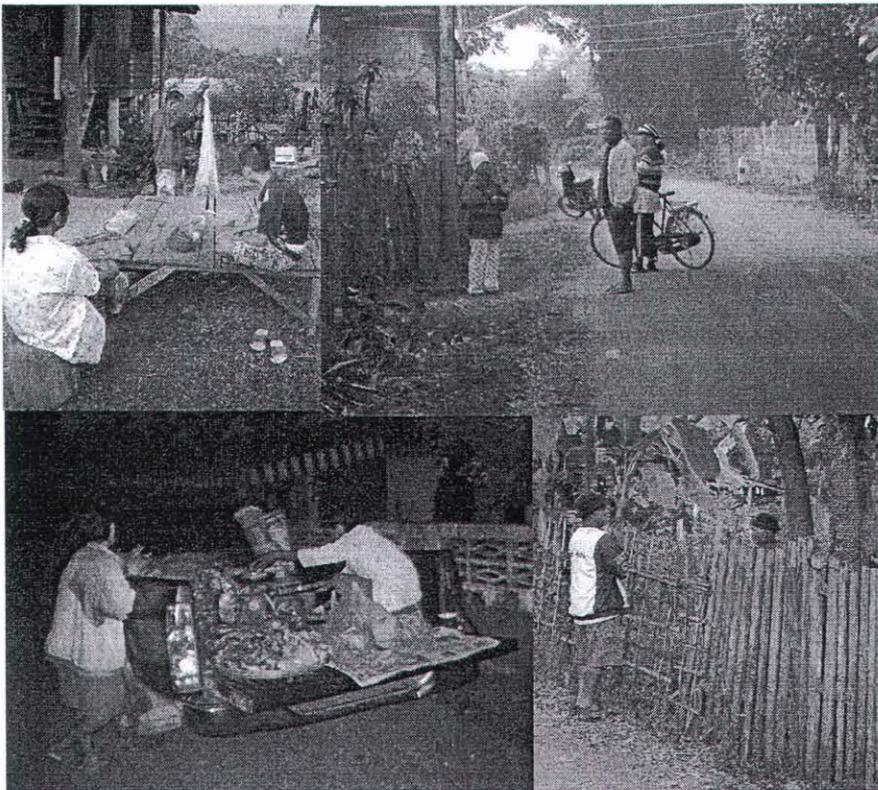
จากนิยามศัพท์ปฏิบัติการดังกล่าว เมื่อนำมาศึกษาชุมชนบ้านดง ผู้วิจัยสามารถจำแนกพื้นที่สาธารณะของชุมชนบ้านดงออกเป็น 2 ประเภทหลัก ได้แก่ 1) พื้นที่สาธารณะในชีวิตประจำวัน และ 2) พื้นที่สาธารณะในโอกาสพิเศษ โดยแต่ละประเภทประกอบไปด้วยพื้นที่สาธารณะรูปแบบต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. พื้นที่สาธารณะในชีวิตประจำวัน

พื้นที่สาธารณะในชีวิตประจำวันคือพื้นที่สาธารณะที่เกิดขึ้นจากการดำเนินชีวิตประจำวัน และการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อการดำรงชีพ ซึ่งจะเกิดขึ้นเป็นประจำ และนับเป็นพื้นที่สาธารณะแบบดั้งเดิมที่คนในสังคมชนบทไทยคุ้นชินมานาน แต่จำนวนคนที่เข้าร่วมในพื้นที่สาธารณะดังกล่าวจะมีน้อยกว่าพื้นที่สาธารณะในโอกาสพิเศษ รูปแบบของพื้นที่สาธารณะในชีวิตประจำวันจำแนกได้ 2 ลักษณะ ได้แก่ พื้นที่การพูดคุยภายในชุมชนเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและความคิดเห็น และการประชุมหมวดบ้าน แต่ละแบบมีสาระสำคัญดังนี้

1.1 พื้นที่พูดคุยภายในชุมชน มีตั้งแต่การพูดคุยข้ามรั้วบ้านหรือในพื้นที่สาธารณะของชุมชน เช่น วัด บ่อน้ำสาธารณะ การพูดคุยระหว่างการซื้อสิ่งของเครื่องใช้ในร้านค้าหรือรถขายสินค้าที่เข้ามาภายในชุมชน การพูดคุยกันระหว่างทำมาหากินอยู่ในไร่นาหรือทุ่งหญ้าที่ใช้เลี้ยงสัตว์

“อย่างหน้าบ้านก่อนมีน้ำหินอ่อน ตามข้างถนน คนก็จะนั่งอุ้กัน แถวน้ำโรงเรียน ตอนค้าๆ มาละอ่อนก็มารวมตัวกัน นั่งอุ้กันอยู่เป็นกลุ่มๆ ถ้ามีเรื่องด่วนจะอุ้จากัน หัวหมวดก่อนจะประกาศเสียงตามสายตัวว่าหื้อมารวมตัวกัน หมู่ที่เย่กานทำงานข้างนอก ไปเข้าเย็นกลับ ก่อจะได้ใช้เวลาช่วงค่ำช่วงกลางคืนมานั่งอุ้จากันได้” (อินแก้ว เรือนปานนท์, สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2552)

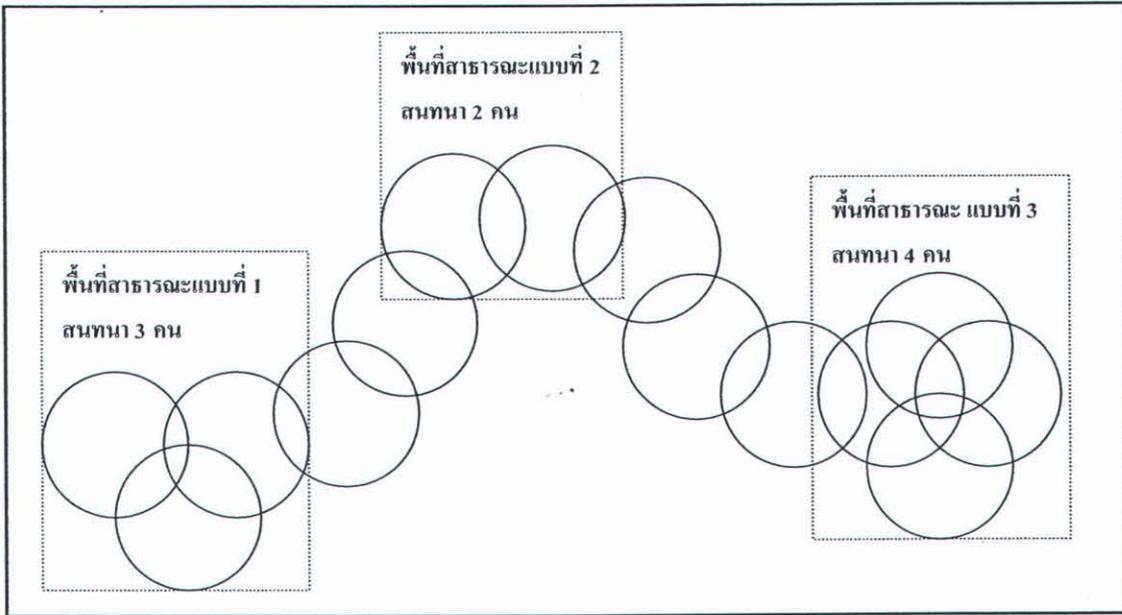

ภาพที่ 7.1: พื้นที่พูดคุยภายในชุมชนรูปแบบต่างๆ ของชุมชนบ้านดง

1) ผู้ที่มีส่วนร่วมในพื้นที่การพูดคุยภายในชุมชน ผู้ที่มีส่วนร่วมในพื้นที่พูดคุยภายในชุมชนนี้เป็นคนทุกเพศทุกวัยในชุมชน ทั้งผู้ใหญ่และเยาวชน ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ซึ่งจำนวนคนที่มีส่วนร่วมในแต่ละครั้งมีตั้งแต่ 2-10 คนโดยประมาณ อย่างไรก็ตาม หากเปรียบเทียบระดับและบทบาทการมีส่วนร่วมแล้วจะพบว่าทั้งเพศชายและเพศหญิงมีระดับและบทบาทการมีส่วนร่วมพอกัน และในพื้นที่ๆ มีทั้งผู้ใหญ่และเยาวชนแล้วจะพบว่าเยาวชนจะอยู่ในฐานะผู้รับสารเป็นส่วนมากเป็นผู้ส่งสารค่อนข้างน้อย

2) ประเด็นที่ปรากฏในพื้นที่การพูดคุยภายในชุมชน ประเด็นที่ปรากฏในพื้นที่พูดคุยภายในชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องใกล้ตัวของคนในชุมชน และเป็นเหตุการณ์ที่เป็นปัจจุบัน อาทิ ผลการคัดเลือกทหารของลูกหลานของคนในชุมชน การเจ็บป่วยหรือการเสียชีวิตของคนในชุมชน การเข้ามารับซื้อข้าวของพ่อค้าข้าวจากในเมือง ซึ่งมีทั้งมิติเชิงอารมณ์และเหตุผลปะปนกัน ส่วนประเด็นที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับโครงการงานศพคงเหลือก็คือการสอบถามหาข้อมูลระหว่างชาวบ้านว่างานศพที่เพิ่งผ่านพ้นไปนั้น เจ้าภาพงานศพมีเงินเหลือหรือไม่จำนวนเท่าใด เพราะเมื่อดำเนินการโครงการดังกล่าวมาจนถึงปัจจุบันนี้ พบว่า การเก็บข้อมูลเรื่องค่าใช้จ่ายโดยละเอียดแล้วนำมาประกาศให้รู้ในที่สาธารณะอย่างที่เคยดำเนินการในช่วงต้น (พ.ศ. 2545-2546) นั้นไม่มีอีกต่อไป ดังนั้น พื้นที่สาธารณะในชีวิตประจำวันแบบนี้เอง ซึ่งเป็นช่องทางการกระจายข่าวสารเรื่องค่าใช้จ่ายในงานศพที่รวดเร็วและกระจายไปแบบปากต่อปาก ทำให้คนในชุมชนยังเกิดความเชื่อมั่นว่าการคงเหลือในงานศพเป็นสิ่งที่จำเป็นและมีประโยชน์ ซึ่งความเชื่อดังกล่าวของคนในชุมชน ส่งผลให้การคงเหลือในงานศพยังคงเป็นสิ่งที่ถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน

3) บทบาทหน้าที่ของพื้นที่พูดคุยภายในชุมชน พื้นที่พูดคุยภายในชุมชนมีบทบาทสำคัญเพราะทำให้คนในชุมชนได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ ที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตได้ทันทั่วถึง เป็นพื้นที่ผลิตและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารรวมถึงความคิดเห็นของแต่ละฝ่าย เป็นพื้นที่สร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของคนในชุมชน เป็นพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างปัจเจกสู่ชุมชนซึ่งส่งผลให้เกิดความเข้าใจหรือความช่วยเหลือกลับมา (เรื่องราวของปัจเจกจะได้รับการถ่ายทอดจนกลายเป็นการรับรู้ร่วมของชุมชน) เป็นเวทีฝึกฝนให้คนในชุมชนกล้าแสดงความคิดเห็น โดยเริ่มตั้งแต่วัยเด็ก เพราะเด็กๆ ภายในชุมชนเองก็ได้เห็นวิถีดังกล่าวที่ผู้ใหญ่ปฏิบัติและซึมซับมาเรื่อยๆ และประการสุดท้าย เป็นเวทีที่ทำให้เกิดการกระจายตัวของข้อมูลนั้นๆ เป็นวงจรต่อกันไปเรื่อยๆ จนทั่วถึงทั้งชุมชน ดังภาพที่ 7.2 หน้า 320 ซึ่งแสดงให้เห็นวงจรการส่งต่อและการกระจายตัวข้อมูลข่าวสารรวมถึงความเห็นของผู้คนในพื้นที่พูดคุยในชุมชน วงจรในลักษณะนี้เองที่ช่วยกระจายข้อมูลข่าวสาร/ความคิดเห็นที่มีต่อโครงการงานศพคงเหลือไปถึงคนส่วนใหญ่ของชุมชน ผู้ที่ไม่ได้เข้าร่วมการประชุมอย่างสม่ำเสมอจึงยังคงติดตามความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นได้ทันเหตุการณ์

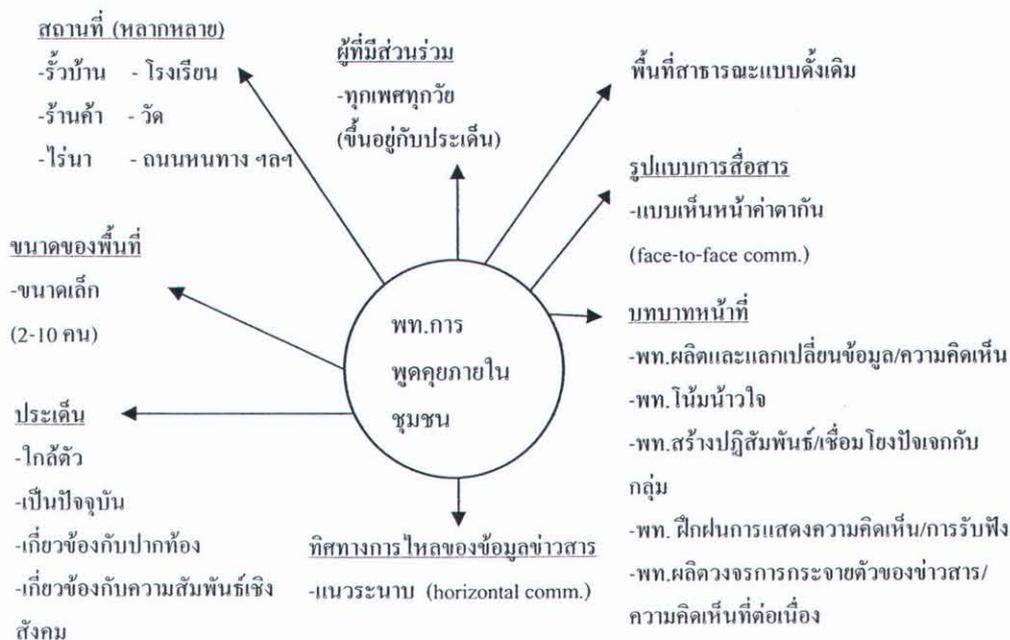

ภาพที่ 7.2: วงจรการกระจายตัวของข้อมูลข่าวสารในพื้นที่การพูดคุยภายในชุมชน

ผู้วิจัย ได้สัมผัสด้วยตนเองถึงความสำคัญของพื้นที่พูดคุยภายในชุมชนในแง่ของการเป็นช่องทางกระจายข้อมูลข่าวสาร กล่าวคือ ในการลงพื้นที่ครั้งที่ 1 เดือนเมษายน พ.ศ. 2552 ระหว่างที่ผู้วิจัยได้พูดคุยกับผู้สูงอายุคนหนึ่งของชุมชนซึ่งอยู่หมวด 4 พบว่าเพื่อนบ้านรู้ติดกันก็ได้นำข่าวเรื่องผลการคัดเลือกทหารของลูกหลานตนเองที่เพิ่งทราบผลมาบอกเล่า หลังจากการสนทนาราวครึ่งชั่วโมง เมื่อเดินกลับมายังบ้านของนายอินแก้ว ซึ่งตั้งอยู่หมวด 2 ปรากฏว่าคนในหมวด 2 ต่างก็รับรู้ข่าวสารดังกล่าวแล้วอย่างทั่วถึง ผ่านการพูดคุยแบบปากต่อปาก จากบ้าน สู่วัง ไร่ นา สู่อำเภอ จนกระจายตัวข้ามหมวดบ้านมาในที่สุด

4) คุณลักษณะของพื้นที่พูดคุยภายในชุมชน จากข้อ 1) ถึง 3) ข้างต้น ทำให้สามารถประมวลคุณลักษณะของพื้นที่พูดคุยภายในชุมชนได้หลายประการ กล่าวคือ เป็นพื้นที่สาธารณะแบบดั้งเดิม เกิดขึ้นได้ในสถานที่ต่างๆ ที่หลากหลาย ผู้เข้าร่วมคือคนทุกเพศทุกวัยในชุมชน จำนวนของผู้เข้าร่วมแต่ละครั้งมีประมาณ 2-10 คน ประเด็นที่เกิดขึ้นในพื้นที่สาธารณะส่วนใหญ่จะเป็นประเด็นใกล้ตัวและอยู่ในสถานการณ์ปัจจุบัน มีทั้งเรื่องการทำมาหากิน และข่าวสารเชิงสังคม เช่น การเกิด การแต่งงาน การเจ็บป่วยหรือการตายของคนในชุมชน ส่วนบทบาทหน้าที่ของพื้นที่พูดคุยภายในชุมชนนั้นมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญคือการเป็นเวทีในการกระจายข้อมูลข่าวสารไปสู่คนทุกกลุ่มในชุมชนทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน และในวงพูดคุยขนาดเล็กนี้ การโน้มน้าวใจก็สามารถทำได้ง่ายกว่าในวงใหญ่ วงจรการกระจายตัวของข้อมูลข่าวสารและความคิดเห็นในพื้นที่นี้สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาไปเรื่อยๆ และเป็นเวทีสำหรับฝึกฝนทักษะการแสดงความคิดเห็นของคนรุ่น

ต่างๆ ในชุมชนนั่นเอง คุณลักษณะของพื้นที่พูดคุยภายในชุมชนได้ประมวลและแสดงไว้ในภาพที่ 7.3

ภาพที่ 7.3: คุณลักษณะของพื้นที่พูดคุยภายในชุมชน

1.2 การประชุมหมวดบ้าน หมวดบ้านเป็นรูปแบบการปกครองที่ชุมชนในภาคเหนือใช้จัดระเบียบและหน้าที่ของคนในชุมชน กรณีของชุมชนบ้านดงนั้น แบ่งหมวดบ้านออกเป็น 5 หมวดตามแนวถนน โดยกลุ่มครัวเรือนใกล้เคียงกันจะอยู่ในหมวดบ้านเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ การประชุมหมวดบ้านจึงเป็นพื้นที่สาธารณะในชีวิตประจำวัน เพราะสามารถเกิดขึ้นได้ง่าย อาศัยการพูดคุยบอกต่อในเวลาสั้นๆ ก็สามารถรวมตัวกันเพื่อพูดคุยได้ แต่ความแตกต่างระหว่างระหว่างพื้นที่พูดคุยภายในชุมชนกับการประชุมหมวดบ้านก็คือ การประชุมหมวดบ้านจะมีการจัดระบบการสื่อสารมากยิ่งขึ้น โดยมีการนัดหมายกันล่วงหน้าเพื่อมารวมตัวกัน มีเป้าหมายการประชุมที่ชัดเจนว่าต้องการถ่ายทอดหรือแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับประเด็นใดบ้าง

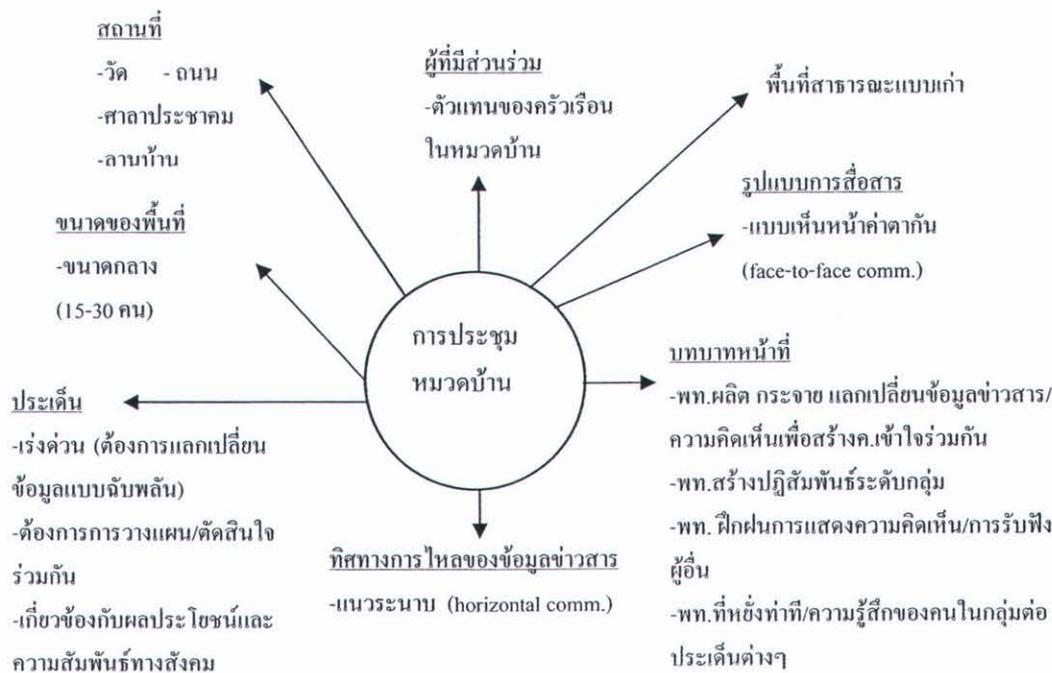
1) ผู้ที่มีส่วนร่วมในการประชุมหมวดบ้าน ผู้ที่มีส่วนร่วมในการประชุมหมวดบ้านก็คือตัวแทนของครัวเรือนซึ่งเป็นสมาชิกในแต่ละหมวดบ้าน (ในหมวดบ้านหนึ่งๆ จะประกอบไปด้วยครัวเรือนประมาณ 30 ครัวเรือน) ทั้งเพศชายและหญิง ทั้งผู้ใหญ่และเยาวชน (ชุมชนบ้านดงเปิดโอกาสให้สมาชิกที่เป็นเยาวชนสามารถเข้าร่วมประชุมทั้งหมวดบ้านและหมู่บ้าน

ได้ ในกรณีที่หัวหน้าครัวเรือนติดภารกิจและได้มอบหมายให้บุตรหลานมาร่วมประชุมเพื่อรักษาสิทธิ)

2) ประเด็นที่ปรากฏในการประชุมหมวดบ้าน ประเด็นที่ปรากฏในการประชุมหมวดบ้านมักเป็นเรื่องเร่งด่วนที่ต้องการกระจายหรือได้รับข้อมูลอย่างทั่วถึงในเวลาอันสั้น เช่น การสำรวจข้อมูลของภาครัฐเพื่อช่วยเหลือเกษตรกร หรือต้องการการตัดสินใจร่วมกันอย่างฉับพลัน เช่น การหาตัวแทนไปร่วมงานบุญกับต่างหมู่บ้าน การวางแผนปฏิบัติงานร่วมกัน เช่น การแบ่งหน้าที่ของกลุ่มพ่อบ้านและแม่บ้านในการช่วยงานบุญ ทั้งงานบุญส่วนกลางและงานบุญของปัจเจก รวมไปถึงประเด็นที่ต้องการสอบถามความคิดเห็นของคนภายในหมวดบ้าน

3) บทบาทหน้าที่ของการประชุมหมวดบ้าน พื้นที่การประชุมหมวดบ้านมีบทบาทสำคัญ โดยเป็นช่องทางในการผลิต เผยแพร่ กระจาย แลกเปลี่ยน รวมถึงได้มาซึ่งข้อมูลข่าวสารที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีพของคนในชุมชน และความคิดเห็นต่างๆ ของคนในหมวดบ้าน เป็นพื้นที่สร้างปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่ม โดยเชื่อมต่อกับปัจเจกกับกลุ่มเข้าด้วยกัน รวมถึงเป็นเวทีฝึกฝนให้คนในชุมชนกล้าแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นต่างๆ ฝึกการเปิดใจรับฟังและอภิปราย จนนำไปสู่การตัดสินใจร่วมกันได้

4) คุณลักษณะของการประชุมหมวดบ้าน จากข้อ 1) ถึง 3) ข้างต้น ทำให้สามารถประมวลคุณลักษณะของการประชุมหมวดบ้านในฐานะพื้นที่สาธารณะได้หลายประการ กล่าวคือ เป็นพื้นที่สาธารณะที่ส่วนมากเกิดขึ้นตามสถานที่สาธารณะของชุมชน เช่น ริมนน วัด ศาลาประชาคม หรือในพื้นที่ส่วนบุคคล เช่น ลานบ้าน ผู้เข้าร่วมคือตัวแทนของแต่ละครัวเรือนในหมวดบ้าน จำนวนของผู้เข้าร่วมแต่ละครั้งมีประมาณ 15-30 คน ประเด็นที่เกิดขึ้นในพื้นที่สาธารณะส่วนใหญ่จะเป็นประเด็นเร่งด่วนที่ต้องการเผยแพร่หรือแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร หรือต้องการวางแผนการบริหารจัดการร่วมกันในระดับหมวดบ้าน เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ ผลประโยชน์ของครัวเรือน รวมถึงข่าวสารเชิงสังคม เช่นงานบุญประเพณีทั้งภายในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้าน ส่วนบทบาทหน้าที่ของพื้นที่สาธารณะในชีวิตประจำวันนั้นมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญคือการเป็นเวทีในการผลิต กระจาย และแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารรวมถึงความคิดเห็นในระดับหมวดบ้าน เป็นพื้นที่สร้างปฏิสัมพันธ์หรือ โน้มน้าวใจภายในกลุ่ม เป็นพื้นที่สำหรับการหยั่งท่าทีหรือความรู้สึกของคนในหมวดบ้านต่อประเด็นต่างๆ และการเป็นเวทีสำหรับการฝึกฝนทักษะการแสดงความคิดเห็นและการรับฟังผู้อื่นของคนในชุมชน คุณลักษณะของการประชุมหมวดบ้านในฐานะพื้นที่สาธารณะได้ประมวลและแสดงไว้ในภาพที่ 7.4 หน้า 323

ภาพที่ 7.4: คุณลักษณะของการประชุมหมวดบ้าน

2. พื้นที่สาธารณะในโอกาสพิเศษ

พื้นที่สาธารณะในโอกาสพิเศษคือพื้นที่สาธารณะที่เกิดขึ้นในวาระโอกาสพิเศษของชุมชน ซึ่งมีทั้งพื้นที่สาธารณะแบบดั้งเดิม ได้แก่ พิธีกรรมงานศพและพิธีกรรมไหว้เจ้าพ่อ และพื้นที่สาธารณะแบบใหม่ ได้แก่ การประชุมหมู่บ้าน การประชุมกลุ่มแกนนำ เหวที่ประชาคม และเวทีถอดบทเรียน ซึ่งพื้นที่สาธารณะในโอกาสพิเศษส่วนใหญ่ (ยกเว้นการประชุมกลุ่มแกนนำ) จะมีลักษณะร่วมกันคือ จำนวนผู้เข้าร่วมในพื้นที่สาธารณะจะมีจำนวนค่อนข้างมาก ตั้งแต่ 25-150 คนโดยประมาณ เกิดขึ้นตามวาระโอกาส ซึ่งพื้นที่สาธารณะในโอกาสพิเศษแต่ละรูปแบบมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 พิธีกรรมงานศพ เราสามารถพิจารณาพิธีกรรมงานศพได้ในฐานะที่เป็นพื้นที่สาธารณะอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการดำเนิน โครงการงานศพดเหล้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นเวทีจริงที่เปิดโอกาสให้คนในชุมชนทุกเพศทุกวัยได้มีส่วนร่วมในการพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และร่วมกันปฏิบัติกรงดเหล้าในงานศพ ในการจัดงานศพแต่ละครั้งนั้น ระหว่างที่ตั้งศพที่บ้านจะมีผู้ร่วมงาน 50-70 คน แต่ในวันเผาศพจะมีผู้มาร่วมงานมากที่สุด ประมาณ 100-150 คน ซึ่งพบว่าในช่วงที่ดำเนินโครงการงานศพดเหล้าระหว่างปี พ.ศ.2545-2546 นั้น จำนวนผู้เข้าร่วมพิธีกรรมงานศพก็ยังคงเดิม ไม่ได้ลดน้อยลงอย่างที่ฝ่ายคัดค้านในตอนแรกเคยกังวลใจแต่อย่างใด

ในที่นี้ ผู้วิจัยจะไม่กล่าวถึงรายละเอียดของพิธีกรรมซึ่งได้นำเสนอไปแล้ว แต่จะชี้ให้เห็นถึงพื้นที่สาธารณะย่อยๆ หลายรูปแบบที่เกิดขึ้นในพิธีกรรมงานศพ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

การทำโรงศพและปราสาทศพ กิจกรรมการทำโรงศพทำให้เกิดพื้นที่สาธารณะขึ้น เป็นพื้นที่สาธารณะของกลุ่มผู้ชายในชุมชน ประกอบด้วยส่วและลูกมือประมาณ 30 คนที่มาช่วยกัน ทำโรงศพและปราสาทศพ รวมไปถึงกลุ่มพ่อบ้านในชุมชนที่คอยให้กำลังใจและเป็นลูกมือในกิจกรรม ต่างๆ เหตุที่การทำโรงศพและปราสาทศพเป็นพื้นที่สาธารณะย่อยๆ ในพิธีกรรมงานศพก็เนื่องจาก ในพื้นที่นี้ไม่ได้มีเฉพาะการทำงาน แต่ยังมีการพูดคุยสนทนาในประเด็นต่างๆ ของกลุ่มพ่อบ้านด้วย

ภาพที่ 7.5: กลุ่มพ่อบ้านกำลังช่วยกันตัดขางในรถจักรยานยนต์เพื่อใช้มัด โครงปราสาท

การประกอบอาหาร การประกอบอาหารเป็นหน้าที่ของกลุ่มแม่บ้านภายในชุมชน พื้นที่โรงครัวชั่วคราวในบริเวณบ้านเจ้าภาพงานศพจะเป็นพื้นที่สาธารณะที่กลุ่มแม่บ้านในชุมชนจะ ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันมารวมตัวกันคราวละ 30-40 คน โดยมีกลุ่มแม่บ้านของหมวดบ้านหนึ่งเป็น หลัก (กลุ่มพ่อบ้านแม่บ้านของแต่ละหมวดบ้านจะเวียนกันรับบทบาทเป็นกลุ่มหลักที่รับผิดชอบทำ กิจกรรมต่างๆ โดยไล่ไปที่ละหมวดบ้าน ส่วนคนอื่นๆ จะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกับมาสมทบตาม ความสะดวก) เพื่อจัดเตรียมวัตถุดิบเครื่องปรุง รวมไปถึงการลงมือประกอบอาหารเลี้ยงแขกในงาน

ภาพที่ 7.6: กลุ่มแม่บ้านกำลังเตรียมวัตถุดิบสำหรับประกอบอาหาร

การจัดเตรียมสิ่งของประกอบพิธีกรรม การจัดเตรียมสิ่งของประกอบพิธีกรรมเป็นหน้าที่ของกลุ่มผู้สูงอายุ โดยผู้สูงอายุเพศหญิงจะจัดเตรียมเครื่องเซ่นไหว้ กลุ่มผู้สูงอายุชายจะดูแลสถานที่และนั่งพูดคุยสนทนากับเจ้าภาพงานศพให้เกิดความอบอุ่นใจ ทั้งนี้ บนบ้านของเจ้าภาพงานศพจะเป็นสถานที่ในการจัดเตรียมสิ่งของประกอบพิธีกรรมและกลายสภาพเป็นพื้นที่สาธารณะย่อยๆ

ภาพที่ 7.7: กลุ่มผู้สูงอายุชายหญิงจัดเตรียมสิ่งของบนบ้านเจ้าภาพ

การเคี้ยวแกงฮังเลในคืนวันดา การทำแกงฮังเลเป็นงานที่ต้องใช้ทั้งเวลาและแรงงาน หากงานศพใดเจ้าภาพจะเคี้ยวแกงฮังเลในวันฉาบปอกศพก็จะมีกรปรุงตั้งแต่คืนวันดา พ่อบ้านแม่บ้านมักขอร้องให้ลูกหลานวัยรุ่นมาช่วยเคี้ยวแกงฮังเลที่ใช้เวลานานหลายชั่วโมง ดังนั้นในคืนวันดา กลุ่มวัยรุ่นทั้งชายและหญิงมักจะไปชุมนุมในบริเวณพื้นที่กลางแจ้งภายในบ้านงานศพ โดยกลุ่มวัยรุ่นชายจะผลัดเปลี่ยนกันเคี้ยวแกงฮังเล ส่วนกลุ่มวัยรุ่นหญิงจะช่วยเจ้าภาพเสิร์ฟอาหารว่างเลี้ยงแขก ดังภาพที่ 7.8 หน้า 326

ภาพที่ 7.8: กลุ่มวัยรุ่นชายกำลังช่วยกันเคี้ยวแกงฮังเลในคืนวันดา

1) ผู้ที่มีส่วนร่วมในพิธีกรรมงานศพ ดังที่ได้แสดงไว้ข้างต้น ผู้ที่มีส่วนร่วมในพิธีกรรมงานศพเป็นคนทุกเพศทุกวัยในชุมชน ทั้งเพศชายและเพศหญิงมีบทบาทและระดับการมีส่วนร่วมเท่าเทียมกัน แต่สำหรับผู้ใหญ่และเยาวชนนั้น ผู้ใหญ่จะมีทั้งบทบาทและระดับการมีส่วนร่วมมากกว่าเยาวชน อีกสิ่งหนึ่งที่สังเกตเห็นได้ก็คือ ในพื้นที่สาธารณะรูปแบบย่อยๆ ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ พื้นที่การทำงานแต่ละพื้นที่จะรองรับคนแต่ละกลุ่ม เช่น พื้นที่ทำโรงศพและปราสาทศพเป็นพื้นที่ของกลุ่มพ่อบ้าน แม่บ้านจะไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวในบริเวณดังกล่าว บนบ้านจะเป็นพื้นที่ของผู้สูงอายุ คนหนุ่มสาวจะขึ้นไปเมื่อจะเสิร์ฟอาหารหรือมีธุระอื่นๆ เช่นเดียวกันกับบริเวณโรงครัว ก็จะเป็นพื้นที่ของกลุ่มแม่บ้าน แสดงให้เห็นถึงลักษณะของการแบ่งงานกันทำที่ชัดเจน พื้นที่สาธารณะที่รวบรวมคนทุกกลุ่มไว้ด้วยกันคือพื้นที่บริเวณฌาปนสถานหรือป่าช้าของชุมชนเมื่อคนทุกกลุ่มพร้อมใจกัน ไปเผาศพ

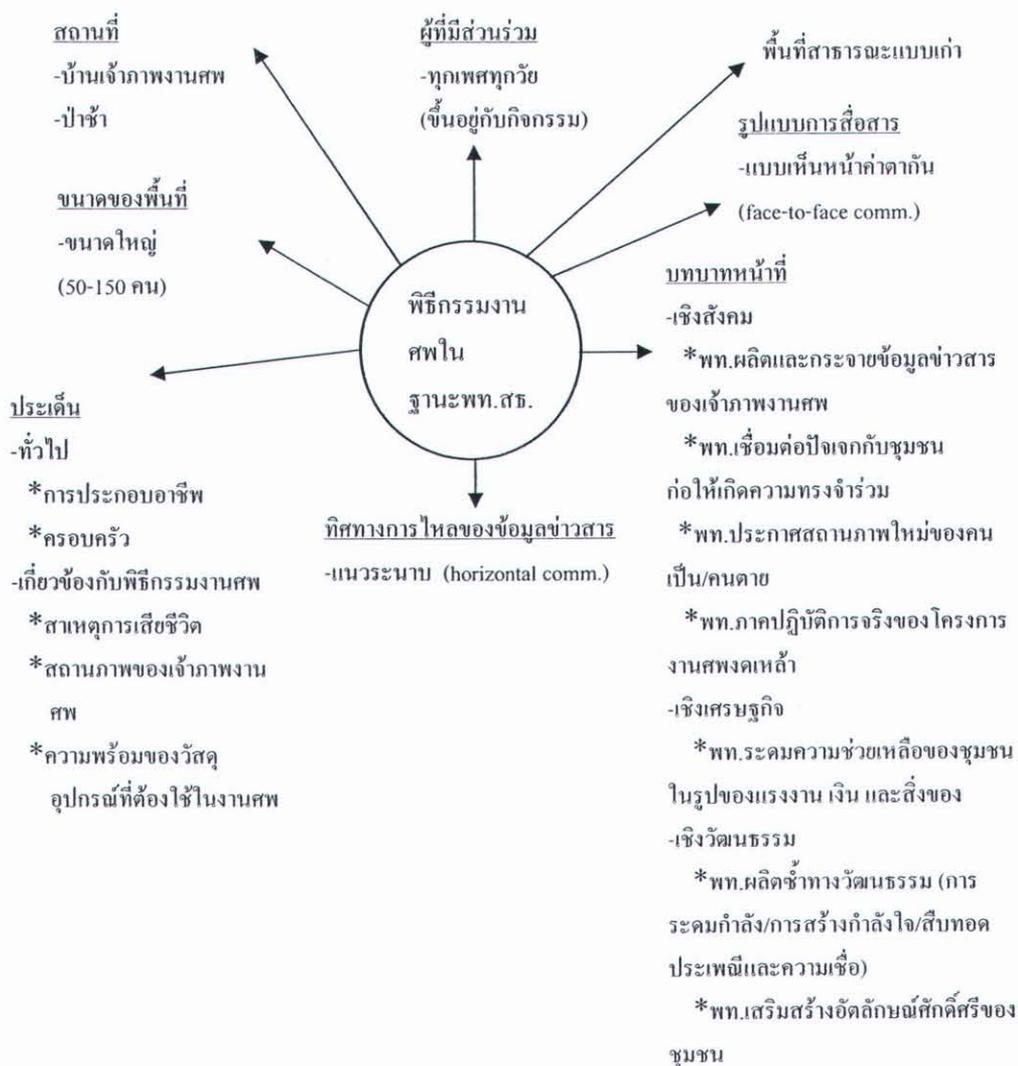
2) ประเด็นที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพ ประเด็นที่เกิดขึ้นในพิธีกรรมงานศพนั้นมีความหลากหลายสูงมาก จากการที่ผู้วิจัยเข้าไปสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม พบว่า ในกลุ่มผู้สูงอายุประเด็นที่พูดคุยกันมักเป็นเรื่องสุขภาพและเรื่องของลูกหลาน ในกลุ่มพ่อบ้านจะมีทั้งประเด็นเรื่องการประกอบอาชีพและการพูดคุยแบบผ่อนคลาย หยอกล้อกัน เช่นเดียวกันกับกลุ่มแม่บ้าน แต่กลุ่มแม่บ้านนั้น นอกจากการพูดคุยหยอกล้อและประเด็นเรื่องอาชีพแล้ว ยังมีประเด็นครอบครัวเกี่ยวข้องกับสามีและลูก รวมถึงการพูดคุยถามไถ่ระหว่างกันในประเด็นที่มีความเป็นส่วนตัวสูง

อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมงานศพที่จะได้ยินอยู่เป็นประจำก็คือรายละเอียดเกี่ยวกับการตายของผู้ตาย (สาเหตุและระยะเวลาของการเจ็บป่วย) ซึ่งเป็นประเด็นที่กลุ่มผู้สูงอายุสนใจ สถานภาพทางเศรษฐกิจและภาระของเจ้าภาพเป็นประเด็นที่กลุ่มแม่บ้านมักสนทนา

ถึง (งานนี้เจ้าภาพได้เป็นสมาชิกมาปณกิจสงเคราะห์ที่ใดบ้าง มีรายได้เพียงพอต่อการจัดงานหรือไม่ มีภาระทางครอบครัวมากหรือน้อย เช่น มีลูกเล็กยังเรียนอยู่ หรือลูกทำงานประกอบอาชีพแล้ว เจ้าภาพไม่มีอาชีพ หรือมีหนี้สินหรือไม่ เป็นต้น) ส่วนประเด็นเกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในงานจะเป็นประเด็นที่กลุ่มพ่อบ้านสนทนาลงถึง (พื้นที่จัดหามาเพียงพอหรือไม่ ต้องซื้อวัสดุอุปกรณ์ในการทำ โลงและปราสาทเพิ่มเติมหรือไม่ อะไรบ้าง)

3) **บทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมงานศพ** พิธีกรรมงานศพในฐานะที่เป็นพื้นที่สาธารณะมีบทบาทหน้าที่สำคัญหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นมิติเชิงสังคมและเศรษฐกิจ โดยเป็นพื้นที่ผลิตและกระจายข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับเจ้าภาพงานศพ เป็นพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างปัจเจก (เจ้าภาพงานศพ) และชุมชน ทำให้เกิดการระดมความช่วยเหลือของชุมชนทั้งแรงงาน เงิน และสิ่งของอื่นๆ และกิจกรรมต่างๆ ที่ได้กระทำร่วมกันยังก่อให้เกิดเป็นความทรงจำร่วม (collective memory) ของชุมชนด้วย พื้นที่งานศพยังใช้เป็นพื้นที่ประกาศสถานภาพใหม่ของทุกคนเป็น (เจ้าภาพงานศพ) และคนตาย กล่าวเฉพาะเจาะจงในกรณีโครงการงานศพงดเหล้า พื้นที่แห่งนี้พื้นที่ภาคปฏิบัติจริง ทำให้เกิดการผลิตข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เช่น ข้อมูลค่าใช้จ่ายในงานศพ ในด้านวัฒนธรรม พื้นที่แห่งนี้พื้นที่ผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของชุมชนทั้งเรื่องการระดมสรรพกำลังเพื่อช่วยเหลือกัน การให้กำลังใจกันในยามยาก รวมไปถึงการสืบทอดความเชื่อและประเพณีพิธีกรรมเก่าแก่ที่มีผลด้านขวัญและกำลังใจ รวมถึงความเรียบร้อยในการบริหารจัดการมรดกของผู้ตาย ทั้งยังช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์ศักดิ์ศรีของชุมชนในฐานะชุมชนที่ยังคงมีประเพณีวัฒนธรรมอันดีงาม

4) **คุณลักษณะของพิธีกรรมงานศพ** จากข้อ 1) ถึง 3) ข้างต้น ทำให้สามารถประมวลคุณลักษณะของพิธีกรรมงานศพในฐานะที่เป็นพื้นที่สาธารณะได้หลายประการ กล่าวคือ พิธีกรรมงานศพเป็นพื้นที่สาธารณะแบบดั้งเดิม สถานที่ๆ เกิดขึ้นคือบ้านเจ้าภาพงานศพและที่ป่าช้า ผู้เข้าร่วมคือคนทุกเพศทุกวัยในชุมชน จำนวนของผู้เข้าร่วมแต่ละครั้งมีประมาณ 50-150 คน (แตกต่างกันไปในแต่ละวัน แต่ในวันฌาปนกิจศพจะมีผู้เข้าร่วมมากที่สุด ทั้งคนในหมู่บ้านและคนภายนอก) ประเด็นที่เกิดขึ้นในพื้นที่สาธารณะแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ เรื่องทั่วไปในชุมชน และเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผู้ตายและงานศพ ส่วนบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมงานศพนั้น มีทั้งบทบาทหน้าที่เชิงสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ข้อมูลทั้งหมดนี้แสดงไว้ในภาพที่ 7.9 คุณลักษณะของพิธีกรรมงานศพในฐานะพื้นที่สาธารณะ หน้า 328

ภาพที่ 7.9: คุณลักษณะของพิธีกรรมงานศพในฐานะพื้นที่สาธารณะ

2.2 พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อ แม้ว่าพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อจะไม่ได้แสดงบทบาทโดยตรงในฐานะพื้นที่สาธารณะของการขับเคลื่อน โครงการงานศพงเดหล้า แต่พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อก็มีบทบาทสำคัญยิ่งในฐานะพื้นที่สาธารณะที่เป็นต้นทุนสำคัญของการทำโครงการ เนื่องจากนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2544 ชุมชนใช้วิธีจับสลากเลือกหัวหน้าหมวดบ้านมาแทนคนเดิมซึ่งดำรงตำแหน่งครบ 1 ปีในพิธีกรรมดังกล่าว การจับสลากเลือกหัวหน้าหมวดบ้านส่งผลให้หัวหน้าครอบครัวของทุกครัวเรือน ไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิงต่างมีโอกาสสลับกันมาดำรงตำแหน่งหัวหน้าหมวดบ้านจนทั่วถึงทุกคน ซึ่งส่งผลให้คนในชุมชน ได้มีโอกาสพัฒนาศักยภาพการเป็นผู้นำและผู้ประสานงานระดับชุมชน

ประสบการณ์ที่ได้เรียนรู้จากการเป็นหัวหน้าหมวดบ้านช่วยกระตุ้นจิตสำนึกของความรักผดชอบในหน้าที่ การทำงานเพื่อส่วนรวม และการให้ความร่วมมือกับคนอื่นในชุมชน ดังที่มีผู้ให้ข้อมูลว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนวิธีเลือกหัวหน้าหมวดบ้าน ก็คือครัวเรือน

ต่างๆ ในชุมชนให้ความร่วมมือเพิ่มขึ้นในการทำกิจกรรมต่างๆ เพราะแต่ละคนต่างรู้ว่าเมื่อตนต้องขึ้นดำรงตำแหน่งหัวหน้าหมวดบ้านก็ต้องการการสนับสนุนจากเพื่อนบ้านในลักษณะเดียวกัน สิ่งเหล่านี้ส่งผลดีต่อการขับเคลื่อนโครงการงานศพจดเหล่า โดยเฉพาะการให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในที่ประชุมหมวดบ้าน และเวทีอื่นๆ ที่หัวหน้าหมวดบ้านเป็นผู้ประสานงาน

ในปี พ.ศ.2553 ชุมชนบ้านดงได้จัดพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อในวันที่ 24 มกราคม พ.ศ.2553 ในวันดังกล่าว ผู้วิจัยได้เข้าร่วมสังเกตการณ์ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อ โดยเดินทางไปถึงบริเวณหอเจ้าพ่อตั้งแต่เวลา 08.00 น. ปีนี้ชุมชนได้แบ่งหน้าที่การทำงานเช่นเดียวกันกับกิจกรรมอื่นๆ โดยหน้าที่ในการจัดเตรียมไก่สำหรับไหว้เจ้าพ่อ และนั่งข้าวเหนียว รวมไปถึงการนำไก่มาประกอบอาหารเพื่อเลี้ยงฉลองหลังพิธีกรรมเสร็จสิ้นนั้น เป็นหน้าที่ของหมวด 1 โดยทุกหมวดบ้านจะนำไก่มาร่วมพิธีหมวดบ้านละ 7 กิโลกรัม รวมใช้ไก่ในการเซ่นไหว้ทั้งสิ้น 35 กิโลกรัม ส่วนข้าวเหนียวที่นำมาเลี้ยงแขกเป็นข้าวเหนียวของส่วนรวมที่ชาวบ้านได้รวบรวมกันไว้ก่อนหน้านี้ ผู้สูงอายุมีหน้าที่จัดเตรียมขันไหว้เจ้าพ่อและขันแห่ ซึ่งเดิมในอดีตจะเป็นขันสะล้อซอซึง แต่ปัจจุบันนี้ในหมู่บ้านไม่มีช่างซอ จึงใช้ขันแห่แทน และกลุ่มสล่าแห่ที่ทำหน้าที่บรรเลงดนตรีก็คือกลุ่มเดียวกับที่เล่นในพิธีกรรมงานศพของชุมชนนั่นเอง (เป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อต้นทูลทางวัฒนธรรมบางอย่าง (ช่างซอของหมู่บ้าน) ขาดช่วงการสืบทอด ก็ส่งผลให้ชุมชนจำต้องปรับเปลี่ยนองค์ประกอบบางอย่างของพิธีกรรมไปด้วย (เปลี่ยนจากขันสะล้อซอซึงมาเป็นขันแห่แทน)) ในขันเหล่านี้นอกจากจะมีไก่แล้ว ยังมีหมากพลู ขนมหวาน และดอกไม้สีขาวด้วย

ภาพที่ 7.10: ผู้อาวุโสกำลังจัดเตรียมสิ่งของเซ่นไหว้บนหอเจ้าพ่อ

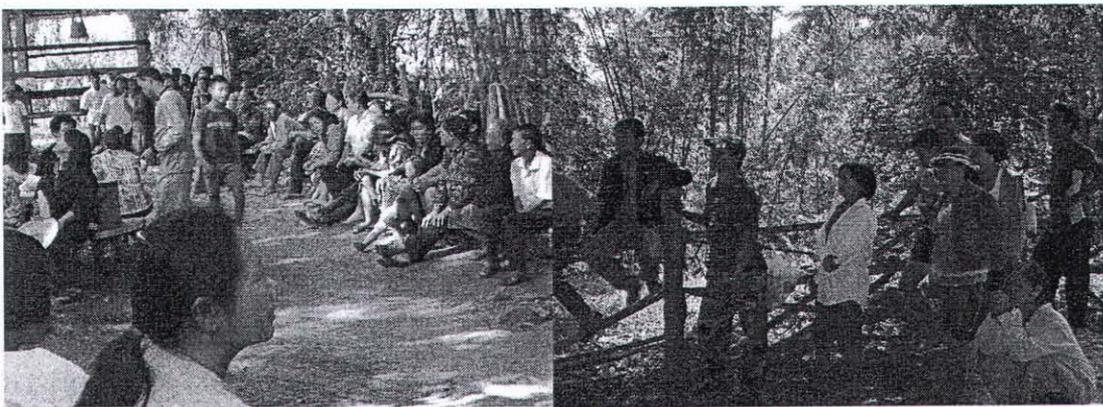
ระหว่างที่จัดเตรียมอุปกรณ์เซ่นไหว้ แต่ละหมวดบ้านจะดำเนินการจับสลากเลือกหัวหน้าหมวดบ้านคนใหม่ บางหมวดก็รวมตัวผู้ที่ต้องจับสลากทั้งหมดมาไว้ในคราวเดียวแล้วจับสลากไล่ไปที่ละคน บรรยากาศเต็มไปด้วยความคึกคัก มีเสียงโห่ร้องเป็นระยะๆ จากผู้จับสลาก

ส่วนบางหมวดบ้านที่มีผู้ต้องจับสลากจำนวนมาก เนื่องจากมีผู้ที่ยังไม่เคยปฏิบัติหน้าที่จำนวนมาก (ในปีนี้ พบว่าหมวดบ้านที่มีผู้จับสลากมากที่สุดคือ 16 คน) หัวหน้าหมวดบ้านคนเก่าจะเดินตามหาผู้ที่ต้องจับสลากและให้จับสลากได้ไปที่ละคนจนกว่าจะได้หัวหน้าหมวดบ้านคนใหม่ อีกลักษณะหนึ่งคือ ผู้ที่มีสิทธิ์จับสลากบางคนก็สมัครเป็นหัวหน้าหมวดบ้านในปีนี้เนื่องจากเห็นว่าตนพอมีเวลาว่าง ในกรณีนี้ผู้สมัครจะได้เป็นหัวหน้าหมวดบ้านประจำปีนี้ไปเลย โดยผู้อื่นรอจับสลากในปีถัดไป

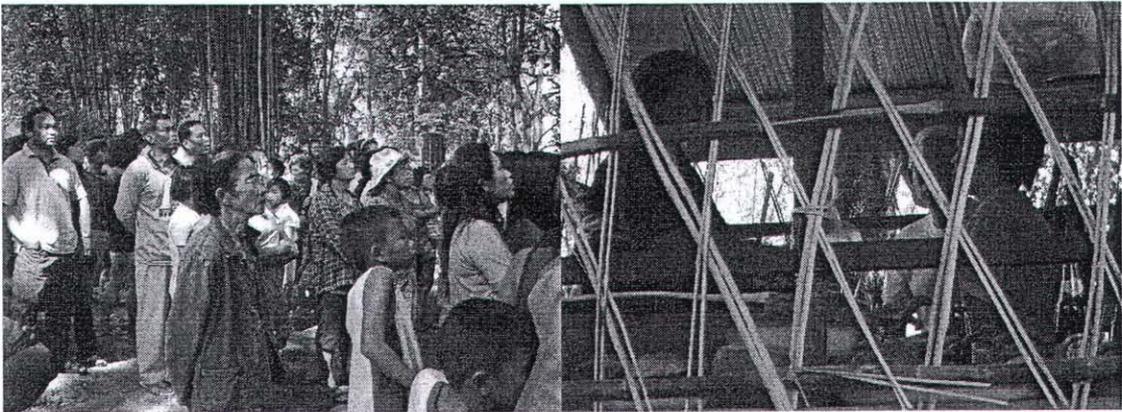
ภาพที่ 7.11: บรรยากาศการจับสลากหัวหน้าหมวดบ้านของหมวด 1

เมื่อจัดเตรียมอุปกรณ์เครื่องเล่นไหว้เรือบรื้อย กลุ่มสลาแห่งก็จะขึ้นไปบนหอเจ้าพ่อและบรรเลงดนตรี ผู้สูงอายุที่มีความสนทนเรื่องพิธีกรรมจะร้องอัญเชิญเจ้าพ่อ ผู้สูงอายุอีกส่วนหนึ่งจะพอรำบริเวณหอเจ้าพ่อ ส่วนคนอื่นๆ จะนั่งข้างขึ้นข้างอยู่รอบๆ หอเจ้าพ่อนั่นเอง ซึ่งผู้คนทุกเพศทุกวัยจะทยอยเดินทางมาในบริเวณหอเจ้าพ่อเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เด็กเล็กจะรวมกลุ่มวิ่งเล่นชุกชน ส่วนผู้ใหญ่ก็จะจับกลุ่มพูดคุยกัน ยิ่งใกล้เวลา 12.00 น. จำนวนคนก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้น บริเวณโดยรอบมีกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าในชุมชนและจากหมู่บ้านใกล้เคียงมาตั้งโต๊ะขายอาหารและเครื่องดื่ม

ภาพที่ 7.12: ผู้คนทุกเพศทุกวัยมาชุมนุมกันบริเวณหอเจ้าพ่อ

บรรยากาศหลังจากนั้นคือบรรยากาศของการรอคอยว่าวันนี้เจ้าพ่อจะมาประทับทรงหรือไม่ จนกระทั่งเวลาประมาณ 12.30 น. มีผู้หญิงในหมู่บ้านคนหนึ่ง ได้วิ่งและตีลังกาเข้ามาในหอเจ้าพ่อ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าพ่อได้มาประทับทรงในร่างของหญิงคนนั้น เมื่อขึ้นไปบนหอเจ้าพ่อหญิงคนดังกล่าวได้พ้อน้ำและร้องทักทายคนในชุมชนเป็นทำนองพื้นเมือง พร้อมทั้งดัดไม้เสกในขวดและสูบบุหรี่ที่บ้าน มีการพยากรณ์สภาพดินฟ้าอากาศและความสงบเรียบร้อยของชุมชนในภาพรวม หลังจากนั้น ชาวบ้านคนใดที่ต้องการขอคำแนะนำหรือขอพรจากเจ้าพ่อก็จะขึ้นไปพูดคุยเป็นรายๆ ไป ในวันที่ชาวบ้านเชื่อว่ามีเจ้าพ่อมาประทับทรงถึง 3 องค์ เวลาผ่านไปประมาณเกือบหนึ่งชั่วโมง หญิงคนดังกล่าวจึงมีอาการสงบนิ่งและออกอาการเอียงอายต่อสายตาของผู้คน ชาวบ้านจึงบอกต่อๆ กันว่าเจ้าพ่อได้จากไปแล้ว

ภาพที่ 7.13: ร่างทรงของเจ้าพ่อกำลังให้คำปรึกษาแก่หญิงคนหนึ่งท่ามกลางความสนใจของผู้คนที่มุงดู

หลังจากนั้น ผู้คนจะช่วยกันล้างของเช่นไห่ลงจากหอเจ้าพ่อ กลุ่มแม่บ้านหมวด 1 นำไต้ดัดจากพิธีมาปรุงเป็นอาหารพื้นบ้านโดยใช้เวลาไม่นาน ต่อจากนั้น กลุ่มแม่บ้านและคนในหมู่บ้านช่วยกันล้าง “ข่าจิ้นไก่” (ข่าเนื้อไก่) และห่อข้าวเหนียวออกแจกจ่ายชาวบ้านทุกคนจนทั่วถึง ชาวบ้านซึ่งมีทั้งชาวบ้านคงและชาวบ้านจากหมู่บ้านใกล้เคียงต่างกระจายกันไปล้อมวงนั่งรับประทานอาหารตามบริเวณที่ว่าง บ้างก็นำเสื่อมาปู บ้างก็นำใบตองมาปูกับพื้น แล้วรับประทานอาหารกันอย่างมีความสุข เมื่อรับประทานอาหารเสร็จแล้วต่างก็ช่วยกันเก็บกวาดสถานที่ ส่วนชาวบ้านหมวด 1 รับผิดชอบเรื่องการล้างและจัดเก็บด้วยขาม พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อของชุมชนบ้านคงยุติลงอย่างสมบูรณ์ในเวลาประมาณ 14.00 น.

ภาพที่ 7.14: ชาวบ้านในชุมชนตั้งวงรับประทานอาหารหลังพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อ

1) ผู้มีส่วนร่วมในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อ ผู้ที่มีส่วนร่วมในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อคือคนทุกเพศทุกวัยของชุมชน โดยมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ในการมีส่วนร่วมแตกต่างกันออกไป กล่าวคือ ผู้สูงอายุจะมีหน้าที่จัดเตรียมขันเช่น ไห้ว รวมถึงประกอบพิธีกรรม กลุ่มพ่อบ้านจะช่วยจัดเตรียมสถานที่ กลุ่มแม่บ้านดูแลเรื่องอาหารและการต้มไก่ไห้วเจ้าพ่อ นึ่งข้าว ส่วนกลุ่มเยาวชนคนหนุ่มสาวและเด็กจะมีบทบาทเป็นผู้ชมในพิธีกรรมดังกล่าว

นอกเหนือจากการเลี้ยงเจ้าพ่อแล้ว กิจกรรมสำคัญอีกอย่างหนึ่งในวันนี้ก็คือการจับสลากหัวหน้าหมวดบ้าน ซึ่งผู้ที่มีส่วนร่วมในฐานะผู้ทำกิจกรรมก็คือหัวหน้าหมวดบ้านคนปัจจุบันซึ่งจัดทำสลากและดำเนินการประสานงาน ผู้ที่มีรายชื่อจะต้องมาจับสลากและเมื่อทราบผลว่าใครได้เป็นหัวหน้าหมวดบ้านคนต่อไปก็จะรับช่วงภาระงานต่อจากหัวหน้าหมวดบ้านคนเก่าไปทันที ในกิจกรรมนี้ เยาวชนบางคนอาจได้มีส่วนร่วม ในกรณีที่ได้รับมอบหมายจากพ่อแม่ให้มาจับสลากหัวหน้าหมวดบ้านแทนหากพ่อแม่ติดภารกิจไม่สามารถมาร่วมพิธีได้

2) ประเด็นที่ปรากฏในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อ ประเด็นที่ปรากฏในพิธีกรรมนั้นสามารถจำแนกออกเป็น 3 ประเภทหลัก ตามสาระของกิจกรรมสำคัญในแต่ละช่วงเวลา ได้แก่ ประเด็นที่ปรากฏช่วงจัดเตรียมสิ่งของเช่น ไห้ว ประเด็นที่ปรากฏระหว่างการจับสลากหัวหน้าหมวดบ้าน และประเด็นที่ปรากฏระหว่าง/หลังพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อ แต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ก. ประเด็นที่ปรากฏช่วงจัดเตรียมสิ่งของเช่น ไห้ว ประเด็นในช่วงนี้คนมักจะสนทนากันด้วยเรื่องต่างๆ ไปภายในชุมชน สอบถามสารทุกข์สุกดิบระหว่างกัน

ข. ประเด็นที่ปรากฏระหว่างการจับสลากหัวหน้าหมวดบ้าน ประเด็นในช่วงนี้จะเกี่ยวข้องกับตรงกับการจับสลาก ได้แก่ คนที่จะต้องจับสลากมีใครบ้าง หัวหน้าหมวดบ้านจะต้องทำหน้าที่อะไร มีภารกิจอะไรบ้างที่จะต้องส่งมอบให้หัวหน้าหมวดบ้านคนใหม่ เป็นต้น

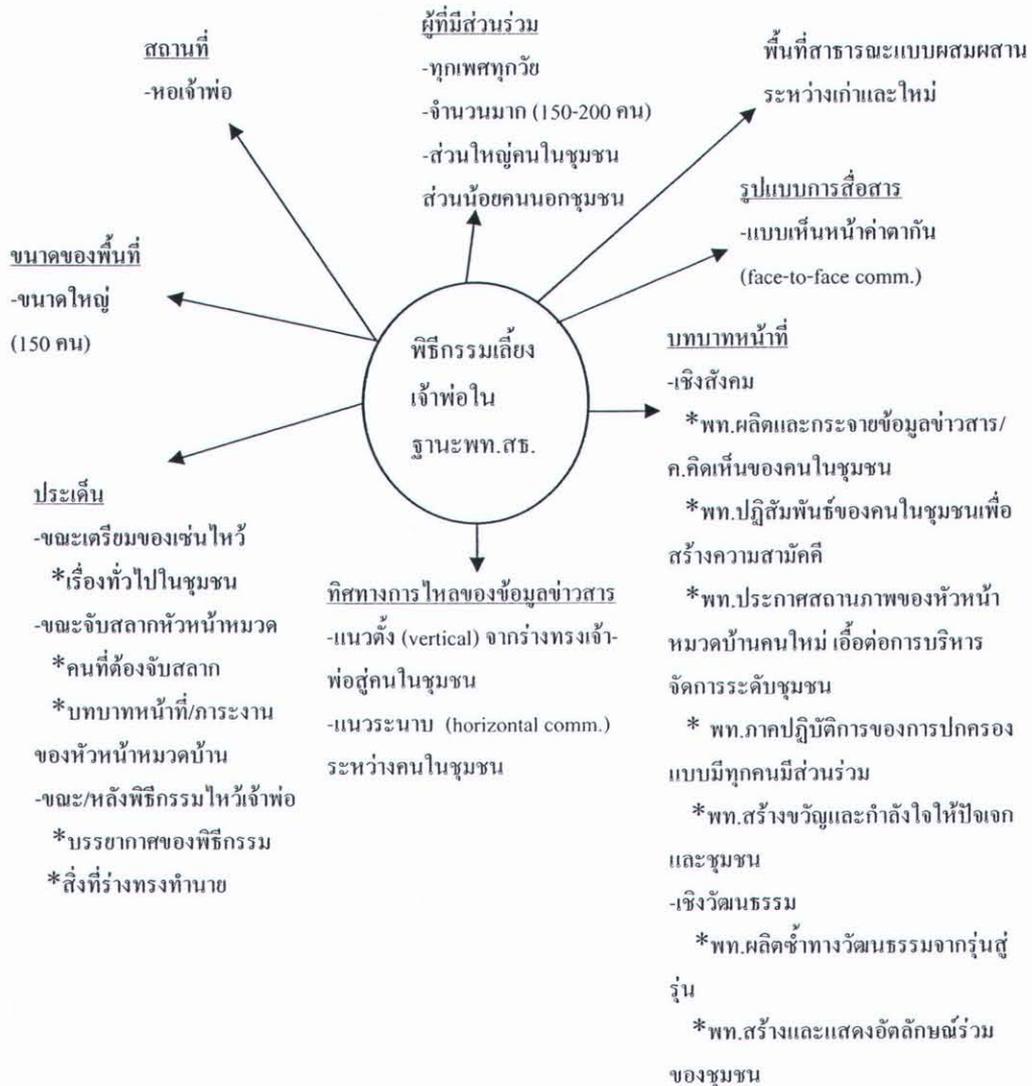
ค. ประเด็นที่ปรากฏระหว่าง/หลังพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อ ในระหว่างและหลังการไหว้เจ้าพ่อ ประเด็นที่จะกลายเป็นหัวข้อในการพูดคุยมากที่สุดก็คือบรรยากาศของการเข้าทรงเจ้าพ่อในปีนี้ สิ่งที่เจ้าพ่อทำนายทายทัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเกี่ยวกับชุมชนและบ้านเมืองโดยภาพรวมจะเป็นสิ่งที่คนให้ความสนใจเป็นพิเศษ

3) บทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อ พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อของชุมชนบ้านดงในฐานะที่เป็นพื้นที่สาธารณะมีบทบาทหน้าที่ๆ สำคัญหลายประการ ลักษณะเฉพาะที่สำคัญของพิธีกรรมไหว้เจ้าพ่อนี้คือการหลอมรวมระหว่างการเป็นพื้นที่สาธารณะเชิงเหตุผล (การจับสลากเลือกหัวหน้าหมวดบ้าน) กับพื้นที่สาธารณะเชิงอารมณ์ความรู้สึก (การเข้าทรงของเจ้าพ่อ/การรับประทานอาหารร่วมกัน) เข้าไว้ด้วยกันในพื้นที่เดียว การหลอมรวมดังกล่าว ส่งผลให้พิธีกรรมนี้มีบทบาทหน้าที่ทั้งในเชิงสังคมและวัฒนธรรม ดังต่อไปนี้

ก. บทบาทหน้าที่ในเชิงสังคม พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมีบทบาทในเชิงสังคมในการเป็นพื้นที่สำหรับผลิตและแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารของชุมชน เป็นพื้นที่สร้างปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน ทำให้เกิดความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เป็นพื้นที่สร้างขวัญและกำลังใจให้กับคนในชุมชน ทั้งในระดับปัจเจกและระดับชุมชน เพราะหากเจ้าพ่อทำนายทายทักในเชิงลบก็จะบอกแนวทางแก้ไขไว้ด้วย ที่สำคัญ ยังเป็นพื้นที่สำหรับประกาศสถานภาพของหัวหน้าหมวดบ้านคนใหม่ ทำให้เกิดการยอมรับและง่ายต่อการบริหารจัดการชุมชนด้วย นอกจากนี้ พื้นที่ดังกล่าวยังถือเป็นพื้นที่ภาคปฏิบัติสำหรับเรียนรู้การปกครองที่คนทุกคนในชุมชน ได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงอีกด้วย

ข. บทบาทหน้าที่ในเชิงวัฒนธรรม พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมีบทบาทในเชิงวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นพื้นที่สืบทอดความเชื่อและประเพณีที่สำคัญของชุมชนจากคนรุ่นเก่าไปสู่คนรุ่นใหม่ของชุมชน เป็นพื้นที่สร้างและสืบทอดอัตลักษณ์ร่วมที่สำคัญของคนในชุมชน

4) คุณลักษณะของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อ จากข้อ 1) ถึง 3) ที่กล่าวไปแล้ว จะเห็นได้ว่าพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อในฐานะที่เป็นพื้นที่สาธารณะมีคุณลักษณะสำคัญหลายประการ ได้แก่ การเป็นพื้นที่สาธารณะที่ผสมผสานระหว่างพื้นที่แบบเก่า (พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อ) และพื้นที่แบบใหม่ (การประชุมจับสลากเลือกหัวหน้าหมวดบ้าน) ถือเป็นพื้นที่พิเศษหลอมรวมเรื่องของอารมณ์และเหตุผลไว้ในพื้นที่เดียวกัน ผู้ที่มีส่วนร่วมมีจำนวนมาก (ประมาณ 150 คน) และมีความหลากหลายทั้งเพศและวัย ส่วนใหญ่เป็นคนในชุมชน ส่วนน้อยเป็นคนจากหมู่บ้านใกล้เคียง ประเด็นที่ปรากฏมีทั้งประเด็นที่เป็นเรื่องราวต่างๆ ไปของคนในชุมชน ประเด็นที่เกี่ยวข้องมีทั้งประเด็นเรื่องหัวหน้าหมวดบ้าน และประเด็นที่ร่างทรงของเจ้าพ่อระบุไว้ขณะทำพิธีกรรม ส่วนบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อก็มีทั้งบทบาทหน้าที่ในเชิงสังคมและวัฒนธรรม คุณลักษณะทั้งหมดนี้ สามารถแสดงได้ดังภาพที่ 7.15 หน้า 334

ภาพที่ 7.15: คุณลักษณะของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อ

2.3 การประชุมหมู่บ้าน การประชุมหมู่บ้านเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นทุกเดือนๆ ละ 1 ครั้ง ระยะเวลาที่จัดจะขึ้นอยู่กับการประชุมของอำเภอที่จัดขึ้นก่อนหน้านั้น เป็นพื้นที่สำหรับการสื่อสารที่ค่อนข้างเป็นทางการของชุมชน เพื่อให้ผู้นำชุมชนได้ถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารทางราชการ หรือ ข้อมูลข่าวสารจากภายนอกสู่ชุมชน ชี้แจงและสร้างความเข้าใจร่วมกัน ในขณะเดียวกัน การประชุมหมู่บ้านก็เป็นพื้นที่สำหรับคนในชุมชนที่จะซักถาม ตรวจสอบ รวมถึงประเมินผลการทำงานของฝ่ายปกครองได้ด้วยเช่นเดียวกัน ซึ่งในการขับเคลื่อนโครงการงานศพดเกล้าในระหว่างปี พ.ศ. 2545-2546 นั้น พบว่าแกนนำได้อาศัยการประชุมหมู่บ้านเป็นพื้นที่สำหรับการชี้แจงให้คนในชุมชน ได้รับรู้รับทราบเกี่ยวกับโครงการงานศพดเกล้าอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ จากการพูดคุยกับคนใน

ชุมชน ผู้วิจัยยังพบว่าคนในชุมชนที่ได้พูดคุยต่างตระหนักถึงความสำคัญของการประชุมหมู่บ้านในฐานะพื้นที่สำหรับการแสดงความคิดเห็นและรักษาสิทธิของตน

“คนบ้านดงกล้าอุ้มกะ คือว่าในการประชุมถ้าตัวเองยังบ่กล้าเสนอ พอเลิกประชุมมาเอามาอยู่ต่างนอกมันก้อบ่มีความหมาย คนหลายก้อบ่หันโดย บ่ใช้เอามาพูดกับคนบ่ก็กัน ถ้าตัวมีความคิดจะใด ตัวก้อต้องอยู่ในการประชุมอัน (คนบ้านดงกล้าพูดสิ ถ้าในการประชุม ตัวเองไม่กล้าเสนอ พอเลิกประชุมเอามาพูดข้างนอกมันก็ไม่มีมีความหมาย คนส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วย ไม่ใช้เอามาพูดกับคนไม่ก็กัน ถ้าตัวเองมีความคิดเห็นอย่างไร ต้องพูดในที่ประชุมไปเลย)” (แก้วมุล ยะระนะ, สทนทนาถุ่ม, 7 ธันวาคม 2552)

แนวคิดเรื่องการให้ความสำคัญกับการนำเสนอความคิดเห็นของตนเองในที่ประชุม เป็นสิ่งที่คนในชุมชนบ้านดงให้ความสำคัญและยังได้ปลูกฝังและถ่ายทอดแนวคิดดังกล่าวให้กับลูกหลานของตนด้วย ดังที่นางสาวฉวีวรรณ แก้วที่สุด อายุ 27 ปี เยาวชนคนหนึ่งของชุมชนบ้านดงได้แสดงทัศนะว่า

“คนเรามีความต้องการบ่เหมือนกัน คนหนึ่งอาจคิดว่าอย่างนี้ดี คนอื่นก็อาจจะว่าแบบนี้ดี ถ้าเก็บไว้ ถ้าเค้าตัดสินใจไปแล้ว เขาก้อบ่ได้ฮู้ หมู่บ้านเขาจะบอกว่ามีหยั่งก้อฮื้อฮื้อมาเลย มันบ่ผิดอะไร บ้านเขามีการเข้ากลุ่มกัน จะบอกว่าไผ่มีความคิดเห็นจะใดหื้อเสนอไปเลย ถ้าสมมุติพ่อแม่ส่งไปประชุมหมู่บ้านแทนพ่อแม่ พ่อแม่ก้อจะบอกว่าเขามีความคิดเห็นจะใดหื้อเสนอไปเลย ถ้าดีเป็นอาจจะเลือกซื้อเสนอเขาก็ได้ ถ้าบ่ดีก้อแล้วไป (คนเรามีความต้องการไม่เหมือนกัน คนหนึ่งอาจคิดว่าอย่างนี้ดี คนอื่นก็อาจจะว่าแบบนี้ดี ถ้าเก็บไว้ ถ้าเค้าตัดสินใจไปแล้ว เราก็ไม่ได้พูดหมู่บ้านเราจะบอกว่ามีอะไรก็ให้พูดมาเลย มันไม่ผิดอะไร บ้านเรามีการเข้ากลุ่มกัน จะบอกว่าใครมีความคิดเห็นอย่างไรให้เสนอไปเลย ถ้าสมมุติพ่อแม่ส่งไปประชุมหมู่บ้านแทนพ่อแม่ พ่อแม่ก็จะบอกว่าเรามีความคิดเห็นอย่างไรให้เสนอไปเลย ถ้าดีเค้าอาจจะเลือกซื้อเสนอของเราก็ได้ ถ้าไม่ดีก็แล้วไป)” (ฉวีวรรณ แก้วที่สุด, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2552)

1) ผู้ที่มีส่วนร่วมในการประชุมหมู่บ้าน ผู้ที่มีส่วนร่วมในการประชุมหมู่บ้านโดยส่วนใหญ่คือผู้ใหญ่ช่วยทำงานซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัว แต่ก็พบว่าในบางโอกาส จะมีเยาวชนซึ่งได้รับมอบหมายจากพ่อแม่ผู้ปกครองให้เข้าร่วมการประชุมแทน เนื่องจากติดภารกิจบางประการ แต่ต้องการรับทราบข้อมูลที่เป็นประโยชน์ ต้องการแสดงความคิดเห็นหรือรักษาสิทธิของตนในประเด็นที่เป็นวาระของการประชุมครั้งนั้นๆ

2) ประเด็นที่ปรากฏในการประชุมหมู่บ้าน ประเด็นที่ปรากฏในการประชุมหมู่บ้านส่วนใหญ่จะเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการภายในหมู่บ้าน เช่น การบริหารจัดการสาธารณูปโภค (ไฟฟ้า, น้ำประปา) สวัสดิการชุมชน (กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์, สหกรณ์ชุมชน) การจัดการทรัพยากรของชุมชน (ป่าชุมชน, อ่างเก็บน้ำชุมชน) ข้อมูลข่าวสารจากทางการที่ต้องการถ่ายทอดสู่ชุมชน และปัญหาซึ่งเป็นเรื่องของส่วนรวม (ปัญหาภัยแล้ง, การขาดแคลนน้ำ, ปัญหาความไม่ชัดเจนในการบริการจัดการภายในชุมชน)

3) บทบาทหน้าที่ของการประชุมหมู่บ้าน การประชุมหมู่บ้านมีบทบาทสำคัญในแง่ของการเป็นพื้นที่สำหรับการบริหารจัดการชุมชน เป็นพื้นที่ที่เปิดสำหรับคนทุกคนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการรับรู้และแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการดำเนินชีวิตของตนเองและความผาสุกของชุมชน ชาวบ้านในชุมชนสามารถชักถามผู้นำถึงแนวทางการบริหารจัดการภายในชุมชน การจัดการทรัพยากรและการระดมทุน รวมไปถึงการชักจูงและเสนอแนะความคิดเห็นต่อส่วนรวมอีกด้วย นอกจากนี้ยังปฏิเสธไม่ได้ว่าการประชุมหมู่บ้านเป็นพื้นที่ที่สำคัญสำหรับภาคปฏิบัติการของการปกครองที่คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมโดยตรง โดยเฉพาะการระดมความคิดเห็นเพื่อแก้ไขปัญหาภายในชุมชน บทบาทที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการประชุมหมู่บ้านคือการเป็นพื้นที่สำหรับการกำหนดวาระข่าวสาร (agenda setting) ของชุมชน ตัวอย่างที่ชัดเจนก็คือการนำประเด็นเรื่องงานศพสดเหลือเข้าสู่พื้นที่การประชุมหมู่บ้าน ทำให้ชุมชนตระหนักถึงความสำคัญ of ประเด็นดังกล่าวร่วมกัน

4) คุณลักษณะของการประชุมหมู่บ้าน จากรายละเอียดในข้อ 1) ถึง 3) ที่กล่าวไปแล้ว สามารถสรุปได้ว่า การประชุมหมู่บ้านเป็นพื้นที่สาธารณะแบบใหม่ ซึ่งประยุกต์ใช้การจัดการรูปแบบใหม่มาบริหารจัดการ เช่น การลงลายมือชื่อเข้าร่วมประชุม การบันทึกการประชุม และการสรุปประเด็นสำคัญให้ที่ประชุมรับทราบร่วมกัน มีผู้เข้าร่วมจำนวนมาก ตั้งแต่ 60-100 คน ทั้งนี้จำนวนผู้เข้าร่วมจะขึ้นอยู่กับวาระการประชุมและวัฏจักรการประกอบอาชีพของคนในชุมชนเป็นสำคัญ การประชุมหมู่บ้านมีบทบาทสำคัญที่สุดในแง่ของการบริหารจัดการภายในชุมชน รวมถึงการเป็นพื้นที่สำหรับการจัดวาระข่าวสารของชุมชนด้วย คุณลักษณะทั้งหมดนี้ สามารถแสดงได้ดังภาพที่ 7.16 หน้า 337

ภาพที่ 7.16: คุณลักษณะของการประชุมหมู่บ้านในฐานะพื้นที่สาธารณะ

2.4 การประชุมกลุ่มแกนนำ การประชุมกลุ่มแกนนำเกิดขึ้นระหว่างดำเนินโครงการงานศพดเกล้าของชุมชน มีลักษณะที่ก้ำกึ่งระหว่างความเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เนื่องจากบรรยากาศในการพูดคุยเป็นกันเอง แต่ก็มี การลงชื่อและบันทึกประเด็นหรือข้อสรุปที่ได้จากการประชุมเก็บไว้เพื่อเตือนความจำด้วย พื้นที่ๆ ใช้ในการสื่อสารมีทั้งพื้นที่สาธารณะ (ศาลาวัด) และพื้นที่ส่วนตัว (ลานบ้านของกลุ่มแกนนำคนใดคนหนึ่ง) โดยที่

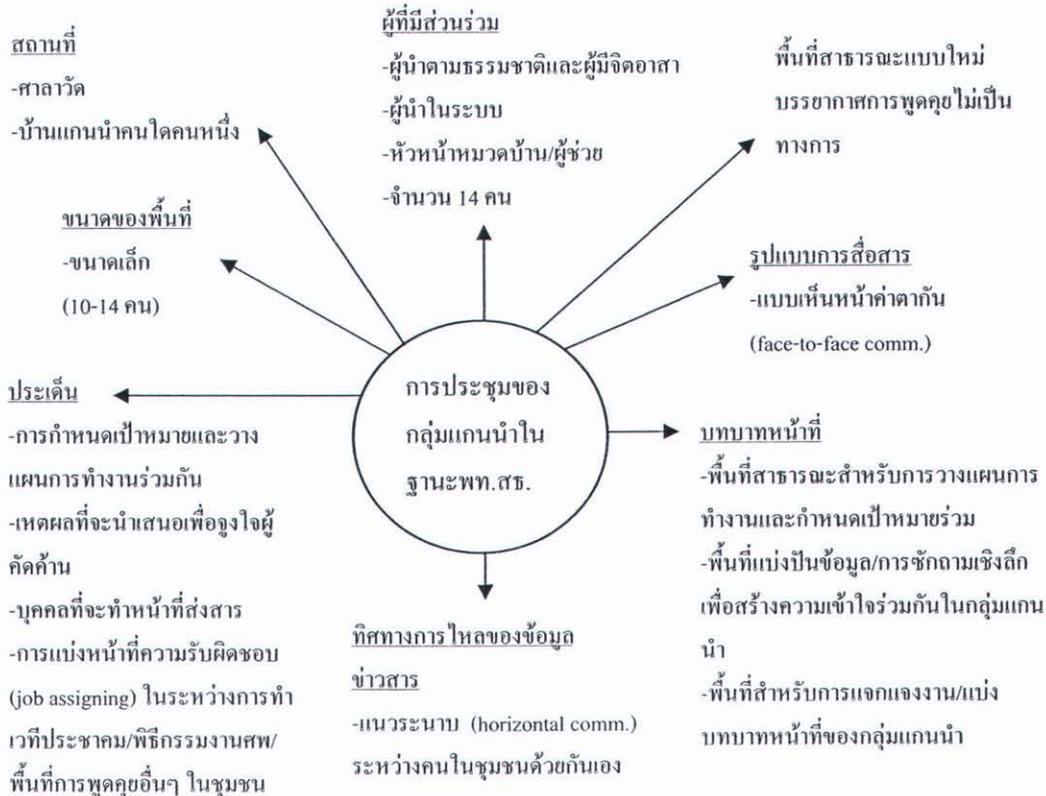
1) **ผู้ที่มีส่วนร่วม** ผู้ที่มีส่วนร่วมในการประชุมของกลุ่มแกนนำคือผู้ที่ได้รับการทาบทามจากแกนนำหรือผู้อาสาเข้าร่วม ประกอบด้วยคน 3 กลุ่ม ได้แก่ แกนนำและชาวบ้านที่มีจิตอาสา ผู้นำในระบบ (ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต.) และผู้ประสานของหมู่บ้าน (หัวหน้าหมวดบ้านและผู้ช่วย) รวมทั้งสิ้น 14 คน

2) **ประเด็นที่ปรากฏในการประชุมกลุ่มแกนนำ** ประเด็นสำคัญที่ปรากฏในการประชุมกลุ่มแกนนำครั้งแรก คือการอภิปรายเพื่อนำไปสู่การวางเป้าหมายร่วมกันว่าจะยกประเด็นงานศพดเกล้าเป็นวาระในการขับเคลื่อนโครงการเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของชุมชน ส่วนประเด็นการประชุมในครั้งต่อๆ มา เกี่ยวกับการวางแผนร่วมกันว่าเนื้อหาที่จะนำเสนอในเวทีพูดคุย

ทั้งในระดับหมวดบ้านและที่ประชุมหมู่บ้านนั้นควรประกอบไปด้วยเนื้อหาใดบ้าง เหตุผลหลักที่จะสื่อสารกับผู้คัดค้านคือเหตุผลใด ใครจะเป็นผู้นำเสนอ และการตกลงร่วมกันถึงระยะเวลาที่เหมาะสมในการจัดเวทีประชาคมเพื่อให้ได้รับเสียงสนับสนุนจากคนหมู่มาก การแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ (job assigning) ในระหว่างพิธีกรรมงานศพของกลุ่มแกนนำ (ผู้ดูแลสอดส่องรอบบริเวณงาน / ผู้ร่วมดูแลบัญชีค่าใช้จ่ายกับกลุ่มแม่บ้านและเจ้าภาพ / ผู้ประชาสัมพันธ์ให้แขกจากภายนอก รับทราบว่างานศพดังกล่าวไม่มีการเลี้ยงเหล้าเพราะอะไร)

3) บทบาทหน้าที่ของการประชุมของกลุ่มแกนนำ การประชุมของกลุ่มแกนนำมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นพื้นที่สำหรับการวางแผน (planning) และกำหนดแนวทางการดำเนินโครงการงานศพจดเหล่า เช่น การวางแผนการสื่อสารว่าใครควรจะเป็นผู้ไปสนทนาในลักษณะ “จับเข่าคุย” กับผู้คัดค้านอย่างรุนแรง ซึ่งสมาชิกของกลุ่มแกนนำได้ร่วมกันนำเสนอตัวบุคคล หรืออาสาเข้าไปทำหน้าที่พูดคุยแบบตัวต่อตัวดังกล่าว ดังนั้นบทบาทหน้าที่อีกประการหนึ่งของพื้นที่นี้ก็คือการเป็นพื้นที่สำหรับการแจกแจงงานรวมถึงการแบ่งบทบาทหน้าที่ที่ความรับผิดชอบของกลุ่มแกนนำ และเมื่อมีข้อข้องใจสงสัยเกี่ยวกับการทำงานหรือแกนนำคนหนึ่งคนใดมีข้อมูลในเชิงลึกมาแลกเปลี่ยนก็สามารถพูดคุยแลกเปลี่ยนและซักถามกันได้อย่างเต็มที่ภายในวงสนทนาแห่งนี้

4) คุณลักษณะของการประชุมกลุ่มแกนนำ จากข้อมูลในข้อ 1) ถึง 3) จะเห็นได้ว่าการประชุมกลุ่มแกนนำเป็นพื้นที่สาธารณะแบบใหม่ขนาดเล็ก ที่มีผู้เข้าร่วมประมาณ 10-14 คนในแต่ละครั้ง มีบรรยากาศการสนทนาที่ไม่เป็นทางการแต่ก็มีการลงชื่อเข้าร่วมประชุมและบันทึกประเด็นสำคัญจากการพูดคุยแบบง่ายๆ ไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อเตือนความทรงจำ ประเด็นหลักของการประชุมกลุ่มแกนนำก็คือการวางแผนการขับเคลื่อนโครงการ โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน เพราะฉะนั้นบทบาทหน้าที่ๆ สำคัญของการประชุมกลุ่มแกนนำก็คือการเป็นพื้นที่วางแผนการทำงานและเป็นพื้นที่ๆ ข้อมูลข่าวสาร รวมถึงความคิดเห็นที่เกี่ยวข้องสามารถไหลเวียนได้โดยสะดวก ประเด็นทั้งหมดสรุปออกมาได้ดังภาพที่ 7.17 หน้า 339

ภาพที่ 7.17: คุณลักษณะของการประชุมของกลุ่มแกนนำในฐานะพื้นที่สาธารณะ

2.5 เวทีประชาคม เวทีประชาคมของหมู่บ้านว่าด้วยโครงการงานศพดเหล้าเกิดขึ้นเฉพาะในช่วงเริ่มต้นทำโครงการ (พ.ศ.2545) ด้วยเหตุนี้ ข้อมูลที่ผู้วิจัยนำมาประมวลในหัวข้อนี้จึงเป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการวิเคราะห์เอกสารเป็นหลัก แต่ไม่มีข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการณ์ในสถานการณ์จริง สามารถสรุปภาพรวมได้ว่า ชุมชนเคยทำประชาคมครั้งแรกในราวปี พ.ศ.2544 ว่าด้วยการสรรหาหัวหน้าหมวดบ้าน บทบาทในการเชิญชวนคนเข้าร่วมเวทีประชาคมแต่ละครั้งเป็นบทบาทของผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นผู้นำในระบบ แต่ข้อเสนอที่เป็นประเด็นประชาคมมักเกิดจากการพูดคุยของกลุ่มคน แล้วนำไปเสนอให้ผู้ใหญ่บ้านร่วมพิจารณา เมื่อผู้ใหญ่บ้านเห็นดีด้วยจึงเชิญชวนให้คนเข้าร่วมในเวทีประชาคม ส่วนเวทีประชาคมเพื่อเปิดประเด็นงานศพดเหล้า นั้น เกิดขึ้นหลังเริ่มโครงการได้ 2 เดือน โดยจัดขึ้นที่ศาลาประชาคมของหมู่บ้าน ทั้งนี้ กลุ่มแกนนำได้ใช้รูปแบบการพูดคุยกลุ่มย่อยๆ เป็นการโยนหินถามทางมาก่อนหน้านี้แล้วจนกระทั่งมีความมั่นใจในระดับหนึ่งว่าน่าจะมีผู้สนับสนุนโครงการเป็นจำนวนมาก จึงกำหนดการจัดเวทีประชาคม ซึ่งรายละเอียดของการทำเวทีประชาคมมีดังต่อไปนี้

1) **ผู้ที่มีส่วนร่วมในเวทีประชาคม** ในการทำเวทีประชาคมของหมู่บ้านเพื่อหาฉันทามติเกี่ยวกับโครงการงานศพดเหล้า นั้น ผู้มีส่วนร่วมโดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนวัยทำงานและ

ผู้สูงอายุของชุมชน เนื่องจากเป็นผู้ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับประเด็นดังกล่าว โดยมีเด็กและเยาวชนซึ่งติดตามพ่อแม่ผู้ปกครองไปร่วมสังเกตการณ์ด้วยบางส่วน จำนวนผู้เข้าร่วมในเวทีประชาคมมีจำนวนประมาณ 100 คน แต่หากจัดกลุ่มคนตามสภาพการมีส่วนร่วมได้ส่วนเสีย ผู้วิจัยเห็นว่าจำแนกได้ 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแกนนำและผู้ที่สนับสนุน กลุ่มชาวบ้านส่วนใหญ่ซึ่งมีความคิดเห็นกลางๆ และตั้งใจว่าจะเข้ามารับฟังเหตุผลของแต่ละฝ่ายก่อนตัดสินใจ และสุดท้ายคือกลุ่มผู้แสดงตัวว่าคัดค้านหรือไม่เห็นด้วยต่อการงดเหล้าในงานศพ ซึ่งมีจำนวนค่อนข้างน้อย

2) **ประเด็นที่ปรากฏในเวทีประชาคม** เนื่องจากข้อมูลที่ได้บันทึกไว้ระหว่างการทำเวทีประชาคมนั้นไม่ได้รับการเก็บรักษาเอาไว้ ข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นที่ปรากฏในเวทีจึงได้มาจากการพูดคุยซักถามผู้ที่ได้เข้าร่วมในเวทีประชาคมในครั้งนั้น ซึ่งได้ให้ข้อมูลว่าประเด็นสำคัญที่ปรากฏในเวทีประชาคมคือการยกอ้างเหตุผลและข้อมูลของทั้งฝ่ายสนับสนุนและฝ่ายคัดค้านการงดเหล้าในงานศพ โดยฝ่ายสนับสนุนให้ข้อมูลเกี่ยวกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของการจัดงานศพในอดีต สภาพปัญหาของชุมชนในปัจจุบันที่แต่ละครอบครัวมีปัญหาหนี้สินเพิ่มมากขึ้น แล้วจะลึกลงไปถึงค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่เกิดขึ้นในการจัดงานศพในปัจจุบัน (โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายด้านอาหารและเหล้า) จนเกิดสภาพ “คนตายขายคนเป็น” ส่วนประเด็นที่ฝ่ายคัดค้านยกขึ้นมาอภิปรายประกอบด้วยประเด็นที่ว่า การเลี้ยงเหล้าเป็นสิ่งที่เคยทำมานานแล้ว ถ้าไม่เลี้ยงเหล้าแล้วจะอธิบายกับแขกต่างบ้านอย่างไร ในเมื่อหมู่บ้านอื่นๆ ก็เลี้ยงเหล้า และอีกประการหนึ่งก็คือความกังวลว่าหากไม่มีการเลี้ยงเหล้า คนที่มาร่วมงานศพอาจลดน้อยลง ทั้งนี้ ประเด็นต่างๆ ที่ทุกฝ่ายเสนอในเวทีประชาคมได้รับการอภิปราย ชี้แจง และเสนอแนะอย่างกว้างขวาง จนนำไปสู่การลงมติร่วมกันของผู้ร่วมเวทีเพื่องดเหล้าในงานศพ รวมไปถึงการสร้างแนวทางปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ชุมชนต้องการ

3) **บทบาทหน้าที่ของเวทีประชาคม** เวทีประชาคมมีบทบาทหน้าที่ๆ ทั้งในเชิงสังคมและเชิงวัฒนธรรม บทบาทเชิงสังคมที่สำคัญที่สุดคือการเป็นพื้นที่สาธารณะเพื่อระดมความคิดเห็นของคนในชุมชนต่อประเด็นงานศพงดเหล้า ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การสร้างฉันทามติร่วมกันของชุมชนว่ามีความคิดเห็นอย่างไรต่อประเด็นดังกล่าว รวมไปถึงการกำหนดแนวทางปฏิบัติอื่นๆ ที่ตามมา ที่สำคัญ เวทีประชาคมนี้เป็นพื้นที่สถาปนา (legitimize) ประเด็นงานศพงดเหล้าให้กลายเป็นวาระของชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดความรับรู้ร่วมกันว่าข้อตกลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่แห่งนี้เป็นข้อตกลงที่จะต้องนำไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง ซึ่งส่งผลให้เกิดการกระทำ (action) ตามมาในภายหลัง ส่วนบทบาทหน้าที่ในเชิงวัฒนธรรมนั้น เวทีประชาคมนับเป็นพื้นที่สำหรับภาคปฏิบัติกรของคนในชุมชนเพื่อสร้างวัฒนธรรมการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและบริหารจัดการชุมชน

4) **คุณลักษณะของเวทีประชาคม** จากรายละเอียดในข้อ 1) ถึง 3) ที่กล่าวไปแล้วสรุปได้ว่าเวทีประชาคมเป็นพื้นที่สาธารณะแบบใหม่ที่ค่อนข้างเป็นทางการ มีผู้เข้าร่วมจำนวนมาก ประมาณ 100 คน มีการกำหนดประเด็นที่ชัดเจน และมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการสร้างฉันทามติ

ของคนในชุมชนต่อประเด็นดังกล่าว ผู้ที่มีส่วนร่วมในเวทีประชาคมก็คือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในประเด็นที่หยิบยกขึ้นมา คุณลักษณะต่างๆ ที่กล่าวมา สามารถแสดงได้ดังภาพที่ 7.18

ภาพที่ 7.18: คุณลักษณะของเวทีประชาคมในฐานะพื้นที่สาธารณะ

2.6 เวทีถอดบทเรียน เมื่อพิจารณาจากกรอบแนวคิดพื้นที่สาธารณะ เวทีถอดบทเรียนนับเป็นพื้นที่สาธารณะแบบใหม่อีกแบบหนึ่งที่ปรากฏขึ้นระหว่างการดำเนินโครงการงานศพงดเหล้าของชุมชน โดยแนวคิดในการทำเวทีถอดบทเรียนนั้นเป็นแนวคิดที่กลุ่มแกนนำได้รับการแนะนำและสนับสนุนการดำเนินการจากหน่วยงานสนับสนุนภายนอก ซึ่งก็คือศูนย์ประสานงานการวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดลำปาง หลังจากที่ได้ดำเนินโครงการมา 6 เดือน กลุ่มแกนนำได้ชักชวนให้คนในชุมชนเข้าร่วมจัดเวทีถอดบทเรียน 1 ครั้ง ที่วัดชัยมงคล มีบุคคลภายนอกจากศูนย์ประสานงานการวิจัยเพื่อท้องถิ่นทำหน้าที่เป็นผู้เชิญชวนสนทนาและสังเกตการณ์ เป็นการสื่อสารกลุ่มใหญ่ มีคนเข้าร่วมประมาณ 60 คน โดยที่

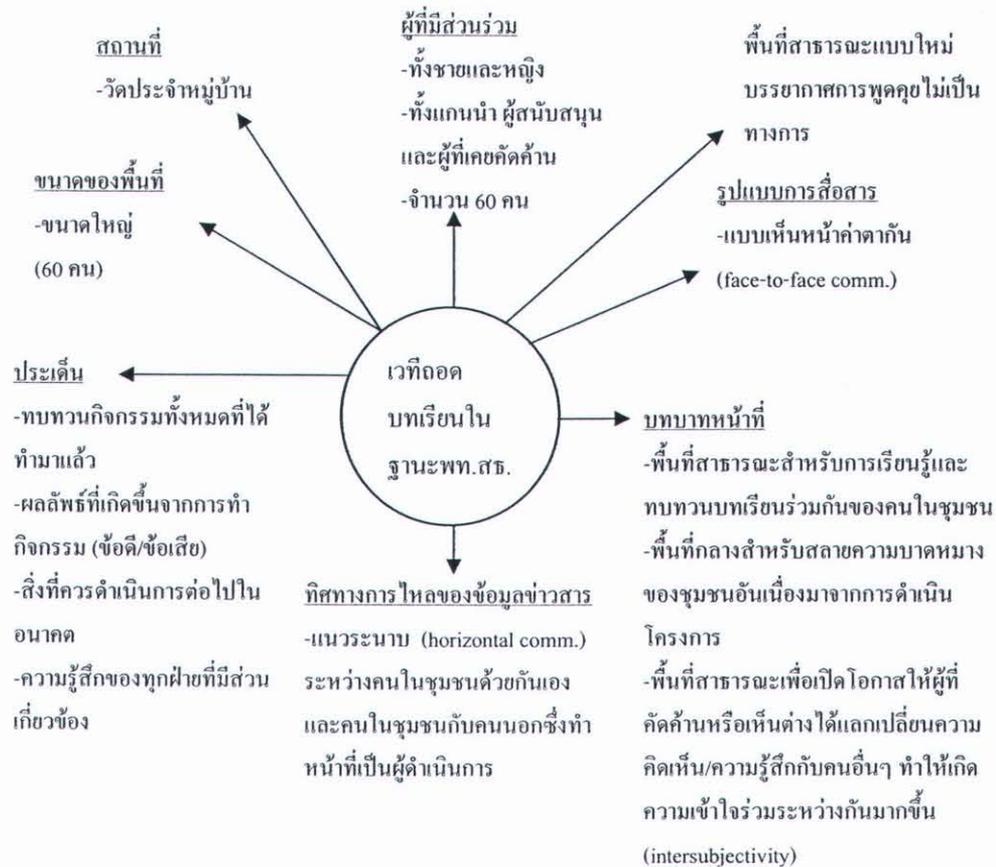
1) **ผู้ที่มีส่วนร่วม** ผู้ที่มีส่วนร่วมในเวทีถอดบทเรียนโดยมากเป็นกลุ่มผู้ใหญ่ พ่อบ้านแม่บ้าน และกลุ่มผู้สูงอายุ จากการสัมภาษณ์ผู้ที่ได้เข้าร่วมในเวทีถอดบทเรียน พบว่าผู้ที่เข้าร่วมมีทั้งกลุ่มผู้สนับสนุนและผู้ที่เคยคัดค้านโครงการ ภายในเวที ผู้ที่เคยคัดค้านได้แสดงความ

คิดเห็นว่าคนได้เปลี่ยนใจมาเห็นด้วยกับการงดเหล้าในงานศพ โดยระบุว่าเห็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นจริงจากโครงการดังกล่าว

2) ประเด็นที่ปรากฏในเวทีถอดบทเรียน ประเด็นสำคัญที่ปรากฏในเวทีถอดบทเรียนก็คือการขออนุญาตทบทวนกิจกรรมทั้งหมดที่ได้กระทำมาตลอดระยะเวลา 6 เดือน ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมเหล่านั้น สิ่งที่ชุมชนได้เรียนรู้จากการดำเนินโครงการ ทั้งสิ่งที่เป็นประโยชน์และปัญหา สิ่งที่ต้องดำเนินการในอนาคต ประเด็นสำคัญประการสุดท้ายก็คือความรู้สึกของคนในชุมชนต่อการดำเนินโครงการดังกล่าว

3) บทบาทหน้าที่ของเวทีถอดบทเรียน เวทีถอดบทเรียนมีบทบาทเป็นเวทีสร้างกระบวนการเรียนรู้และทบทวนตนเองร่วมกันของชุมชน หากมองจากมุมมองการวิจัย เวทีถอดบทเรียนเป็นพื้นที่สำหรับการวิเคราะห์สังเคราะห์ผลลัพธ์ของการดำเนินงาน ทำให้วงจรการทำงานสมบูรณ์นับตั้งแต่การคิดวางแผน ทดลองกระทำ แล้วนำกลับมาวิเคราะห์ทบทวน ทั้งนี้เพื่อปรับปรุงการดำเนินงานให้ดียิ่งขึ้น ในขณะเดียวกัน หากมองจากมุมมองทางสังคม เวทีถอดบทเรียนก็ได้ทำหน้าที่เป็นพื้นที่กลางเพื่อลดความบาดหมางและสร้างความเข้าใจอันดีของคนในชุมชนหลังดำเนินโครงการ ซึ่งมีทั้งผู้เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยในตอนแรก เป็นเวทีเพื่อสลายการแบ่งแยกพวกเขาพวกเขา โดยเปิดพื้นที่ให้ผู้ที่เคยคัดค้านได้มีส่วนร่วมในการอภิปรายและวางแผนอนาคตของชุมชนร่วมกัน

4) คุณลักษณะของเวทีถอดบทเรียน จากข้อมูลในข้อ 1) ถึง 3) จะเห็นได้ว่าเวทีถอดบทเรียนเป็นพื้นที่สาธารณะแบบใหม่ที่มีผู้เข้าร่วมจำนวนมาก (60 คน) โดยมีรูปแบบและบรรยากาศที่ไม่เป็นทางการ มีบุคคลภายนอกทำหน้าที่เป็นคนกลางนำการสนทนา (moderator) ประเด็นหลักของเวทีก็คือการทบทวนกิจกรรมต่างๆ ที่ได้กระทำ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น และการมองไปข้างหน้าถึงสิ่งที่ควรทำในอนาคต มีบทบาทเป็นพื้นที่กลางสำหรับการทบทวนตนเองของชุมชน ทำให้กระบวนการดำเนินกิจกรรมครบวงจร และเป็นพื้นที่ลดความบาดหมางและสลายตัวของชุมชนด้วย ซึ่งสรุปออกมาได้ดังภาพที่ 7.19 หน้า 343

ภาพที่ 7.19: คุณลักษณะของเวทีถอดบทเรียนในฐานะพื้นที่สาธารณะ

จากข้อมูลทั้งหมดเกี่ยวกับพื้นที่สาธารณะที่ปรากฏในกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านดงนั้น เมื่อนำมาวิเคราะห์ภายใต้นิยามศัพท์ปฏิบัติการของงานวิจัยชิ้นนี้ก็จะพบว่า มีทั้งพื้นที่สาธารณะแบบดั้งเดิมและพื้นที่สาธารณะแบบใหม่ โดยพื้นที่สาธารณะเหล่านี้มีบทบาทหน้าที่แตกต่างกันออกไปเมื่อพิจารณาจากเป้าหมายการสื่อสารที่ปรากฏ ผู้วิจัยยังได้วิเคราะห์ขนาดของพื้นที่สาธารณะด้วย เนื่องจากพบว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อความสำเร็จของการดำเนินโครงการ ทั้งนี้ การจำแนกขนาดของพื้นที่สาธารณะออกเป็น 3 ขนาด (เล็ก กลาง ใหญ่) นั้น ผู้วิจัยจำแนกโดยพิจารณาจากขนาดของชุมชนบ้านดงซึ่งมีจำนวนครัวเรือน 156 ครัวเรือนเป็นที่ตั้ง ทั้งนี้ รายละเอียดการวิเคราะห์ได้แสดงในตารางที่ 7.1 หน้า 344

รูปแบบ พท.สร.	ขนาด พท.สร.	คุณลักษณะสำคัญของ พท.สร.	บทบาทหน้าที่ของ พท.สร.
พท.สร.แบบดั้งเดิม (เป็นพท.สร. ที่ชุมชนคุ้นเคยและมีมายาวนาน)			
-พื้นที่การ พูดคุยภายใน ชุมชน	เล็ก (ไม่เกิน 10 คน)	-เป็นกันเอง -ไม่มีข้อจำกัดด้านกาลเทศะ -ประเด็นใกล้ตัว/ปัจจุบัน -ควบคุมประเด็นได้ยาก -เป็นช่องทางการสื่อสาร (channel) ถาวรของชุมชน	-พท.แบ่งปันข้อมูล/สร้างความเข้าใจ ร่วมกัน (a public sphere for shared info/understanding) -พท.สำหรับโน้มน้าวใจ (a public sphere for persuasion) -พท.สำหรับฝึกฝนการแสดง ความคิดเห็นและการรับฟัง (a public sphere for practicing opinion sharing/hearing) -พท.ผลิตวงจรการกระจายตัวของ ข้อมูล/ความคิดเห็นตลอดเวลา (a public sphere for producing an on- going cycle of info/opinion diffusion)
-การประชุม หมวดบ้าน	กลาง (15-30 คน)	-พัฒนารูปแบบการพูดคุยภายใน ชุมชนให้มีระบบยิ่งขึ้น (มีการนัด หมาย/มีประเด็น) แต่ใน ขณะเดียวกันก็ยังคงความเป็นกันเอง เอาไว้ -ประเด็นเป็นเรื่องเร่งด่วนที่ต้องการ แลกเปลี่ยนข้อมูลฉับพลัน -ประเด็นที่ต้องการหยังความคิดเห็น -กำหนดวาระข่าวสารให้ประเด็น งานศพจดเหล่าเป็นวาระเดียวของ การสื่อสารได้ -เป็นช่องทางประจำ	-พท.แบ่งปันข้อมูล/สร้างความเข้าใจ ร่วมกัน (a public sphere for shared info/understanding) -พท.โน้มน้าวใจ (a public sphere for persuasion) -พท.สำหรับฝึกฝนการแสดง ความคิดเห็นและการรับฟัง (a public sphere for practicing opinion sharing/hearing) -พท.หยังเสียง/ท่าที/ความรู้สึกของ สมาชิก (a public sphere for sounding out public opinion)
-พิธีกรรมงาน ศพ	ใหญ่ (50-150 คน)	-มิตศาสนาผนวมิตสังคม -มีกิจกรรมและพื้นที่สำหรับคนทุก กลุ่มในชุมชนได้มีส่วนร่วม (ผู้ผลิต / ผู้บริโภค) -หลอมรวมระหว่าง พท.ศักดิ์สิทธิ์ และ พท.ทางโลก / พท.ส่วนตัว และ พท.ส่วนรวม	-พท.ภาคปฏิบัติภารกิจจริง (a public sphere for practice) ของโครงการ งานศพจดเหล่า -พท.ผลิตข้อมูลงานวิจัย (a public sphere for generating information) -พท.สร้างความทรงจำร่วม (a public sphere for collective memory)

รูปแบบ พท.สธ.	ขนาด พท.สธ.	คุณลักษณะสำคัญของ พท.สธ.	บทบาทหน้าที่ของ พท.สธ.
-พิธีกรรมงานศพ (ต่อ)		-พื้นที่เชิงอารมณ์ (emotional sphere) เกิดขึ้นอย่างกะทันหัน ไม่รู้ล่วงหน้า -ประเด็นปัจจุบัน / ใกล้ตัว -เป็นช่องทางประจำ	-พท.ประกาศสถานภาพใหม่ (a public sphere for new status conferral) -พท.ระดมแรงงาน/เงิน/ทรัพยากร เพื่อช่วยเหลือเจ้าภาพ (a public sphere for assembling all kinds of resources to support a deceased's family) -พท.ผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (a public sphere for cultural reproduction) -พท.เสริมสร้างอัตลักษณ์ศักดิ์ศรี (a public sphere for enhancing identity & dignity)
พื้นที่สาธารณะแบบใหม่ (เป็น พท.สธ. ที่ได้รับอิทธิพลจากการสื่อสารกับส่วนราชการ หรือองค์กรภายนอก)			
-การประชุมหมู่บ้าน	ใหญ่ (60-100 คน)	-มีการเตรียมการ วางแผน นัดหมาย -ความถี่ชัดเจน (อย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง) -เนื้อหาเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ร่วมของชุมชน -กำหนดวาระข่าวสารให้ประเด็นงานศพงดเหล่าเป็นวาระร่วมกับประเด็นอื่นๆ -มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร -เป็นช่องทางประจำ	-พท.บริหารจัดการภายในชุมชน (a public sphere for community's management) -พท.ภาคปฏิบัติของการปกครองแบบมีส่วนร่วม (a public sphere for participatory administration practice) -พท.แบ่งปันข้อมูล/สร้างความเข้าใจร่วมกัน (a public sphere for shared info/understanding) -พท.กำหนดวาระข่าวสาร (a public sphere for agenda setting)
-การประชุมกลุ่มแกนนำ	เล็ก (10-14 คน)	-มีการเตรียมการ วางแผน นัดหมาย -กำหนดเป้าหมายการสื่อสารแต่ละครั้งชัดเจน -เกิดขึ้นได้ทั้งในพื้นที่ส่วนตัว (บ้าน) และพื้นที่ส่วนรวม (วัด ศาลาประชาคม) -พื้นที่เชิงเหตุผล -ประเด็นเฉพาะเจาะจง “งานศพงดเหล่า”	-พท.แบ่งปันข้อมูลเชิงลึก/สร้างความเข้าใจร่วมกัน (a public sphere for shared in-dept info/understanding) -พท.วางแผนกำหนดเป้าหมายร่วมกัน (a public sphere for planning /goal setting) -พท.สำหรับการแจกแจงงาน/แบ่งบทบาทหน้าที่ (a public sphere for job assigning)

รูปแบบ พท.สร.	ขนาด พท.สร.	คุณลักษณะสำคัญของ พท.สร.	บทบาทหน้าที่ของ พท.สร.
-การประชุม กลุ่มแกนนำ (ต่อ)		-มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร -เป็นช่องทางเฉพาะกิจ เมื่อ โครงการ ยุติ ช่องทางนี้ก็หายไป	
-เวที ประชาคม	ใหญ่ (100 คน)	-มีการเตรียมการ วางแผน นัดหมาย -เนื้อหาเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ ร่วมของชุมชน -เน้นการพูดคุยแลกเปลี่ยนทุก ประเด็นที่มีข้อข้องใจเพื่อนำไปสู่ ข้อสรุป -ประเด็นที่ต้องการสร้างประชาคม/ กำหนดแนวทางปฏิบัติร่วมกัน -ยกระดับประเด็นให้เป็น “วาระ ชุมชน” -มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร -เป็นช่องทางเฉพาะกิจ จะเกิดขึ้นก็ ต่อเมื่อมีประเด็นที่ต้องการ ประชาคมของชุมชน	-พท.สร้างประชาคม (a public sphere for public opinion) -พท.สถาปนาประเด็นให้เป็น “วาระ ชุมชน” (a public sphere for founding “community’s agenda”) -พท.นำไปสู่การกระทำ (a public sphere for action) -พท.ภาคปฏิบัติการของการสร้าง วัฒนธรรมการมีส่วนร่วม (a public sphere for creating participatory culture)
-เวทีถอด บทเรียน	ใหญ่ (60 คน)	-เป็นพื้นที่ๆ มีคนภายนอกเข้าร่วม -การสื่อสารในพื้นที่ชัดเจน “สื่อสารเสวนา” และ “ผลประโยชน์ ชุมชนคือเป้าหมาย” -ประเด็น “มองอดีตและปัจจุบัน เพื่อก้าวไปข้างหน้า” -เป็นช่องทางเฉพาะกิจ เมื่อ โครงการ ยุติ ช่องทางนี้ก็หายไป	-พท.เพื่อทบทวนตนเอง (a public sphere for self reflection) -พท.คลายความขุ่นข้อง (a public sphere for healing)
พื้นที่สาธารณะแบบผสมผสาน			
-พิธีกรรมเลี้ยง เจ้าพ่อ	ใหญ่ (150-200 คน)	-มีกิจกรรมและพื้นที่สำหรับคนทุก กลุ่มได้เข้าร่วม (ผู้ผลิต/ผู้บริโภค) -เป็นพื้นที่เชิงอารมณ์ (emotional sphere) ผสมผสานกับพื้นที่เชิง เหตุผล (rational sphere) -ประเด็นมีทั้งเรื่องปัจเจกและเรื่อง ชุมชน -เป็นช่องทางประจำ	-พท.แบ่งปันข้อมูล/สร้างความเข้าใจ ร่วมกัน (a public sphere for shared info/understanding) -พท.สร้างปฏิสัมพันธ์ในชุมชน (a public sphere for the community’s interaction) -พท.ประกาศสถานภาพหัวหน้า หมวดบ้าน (a public sphere for new

รูปแบบ พท.สร.	ขนาด พท.สร.	คุณลักษณะสำคัญของ พท.สร.	บทบาทหน้าที่ของ พท.สร.
-พิธีกรรมเลี้ยง เจ้าพ่อ (ต่อ)			status conferral) -พท.ภาคปฏิบัติการของการปกครอง แบบมีส่วนร่วม (a public sphere for participatory administration practice) -พท.สร้างขวัญและกำลังใจให้คนใน ชุมชน (a public sphere for morale support) -พท.ผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (a public sphere for cultural reproduction) -พท.สร้างและแสดงอัตลักษณ์ร่วม (a public sphere for creating and representing collective identity)

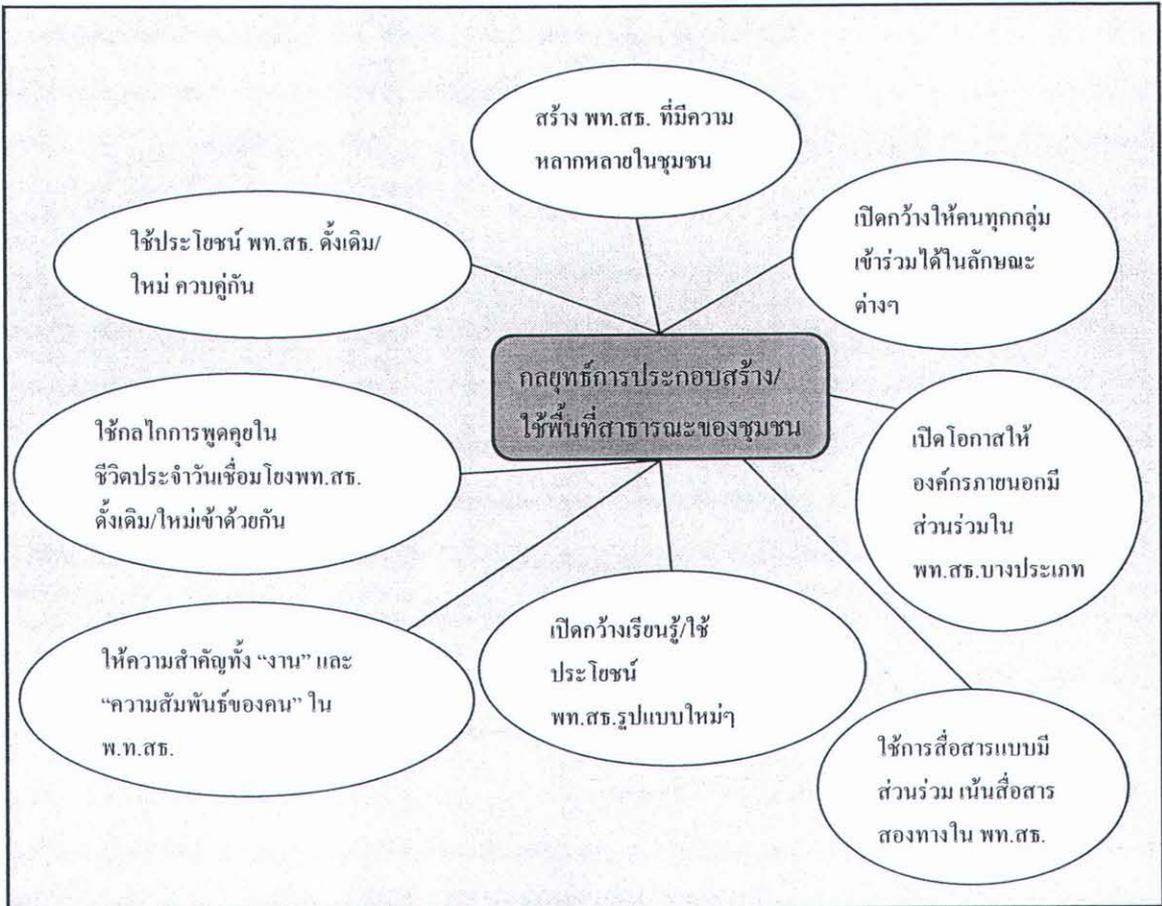
ตารางที่ 7.1: ประเภท ขนาด คุณลักษณะ และบทบาทหน้าที่ของพื้นที่สาธารณะ

กลยุทธ์การประกอบสร้างและใช้ประโยชน์พื้นที่สาธารณะของชุมชน

ข้อสรุปที่ได้จากตารางที่ 7.1 แสดงให้เห็นลักษณะของพื้นที่สาธารณะของชุมชนบ้านดงที่น่าสนใจหลายประการซึ่งขยายขอบเขตความเข้าใจเรื่องพื้นที่สาธารณะที่ฮาเบอร์มาสเคยศึกษาไว้ กล่าวคือ ในการศึกษาของฮาเบอร์มานั้นให้ความสำคัญกับพื้นที่สาธารณะของชนชั้นกลางในยุโรป ในช่วงรอยต่อระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 17-18 พื้นที่สาธารณะในห้วงเวลาดังกล่าวได้พัฒนาจากพื้นที่เพื่อการแลกเปลี่ยนและวิพากษ์วิจารณ์ประเด็นทางศิลปะและวรรณคดี มาสู่ประเด็นทางการเมืองและผลประโยชน์ร่วมของมวลชน ซึ่งนับเป็นพื้นที่สาธารณะที่เน้นหนักมิติเชิงเหตุผล (rational) แต่พื้นที่สาธารณะของชุมชนบ้านดงซึ่งเป็นช่องทางการสื่อสาร (channel) ที่สำคัญในการขับเคลื่อนโครงการงานศพดเหล่านั้นมีความหลากหลายมาก มีทั้งพื้นที่แบบเก่าหรือแบบดั้งเดิมที่เน้นหนักมิติเชิงอารมณ์ (emotional) อย่างพิธีกรรมงานศพ หรือพื้นที่แบบดั้งเดิมที่เน้นหนักมิติเชิงเหตุผล อย่างพื้นที่การประชุมหมวดบ้าน พื้นที่แบบใหม่ที่เน้นหนักมิติเชิงเหตุผลอย่างการประชุมหมู่บ้าน การประชุมกลุ่มแกนนำ และการทำเวทีประชาคม พื้นที่แบบใหม่ที่มีการผสมผสานระหว่างเหตุผลและอารมณ์อย่างพื้นที่เวทีถอดบทเรียน รวมไปถึงมีการปรับประยุกต์พื้นที่สาธารณะแบบดั้งเดิมอย่างพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อ โดยเพิ่มกิจกรรมเชิงเหตุผลเข้าไป (การจับสลากเลือกหัวหน้าหมวดบ้าน) ส่งผลให้เกิดพื้นที่สาธารณะแบบผสมผสานทั้งแบบดั้งเดิมและแบบใหม่ที่หลอมรวมลักษณะของ

มิติเชิงอารมณ์และเหตุผลเข้าไปในพื้นที่เดียวกัน โดยชุมชนสามารถใช้พื้นที่ดังกล่าวเพื่อสร้างคุณค่าทั้งด้านประเพณีวัฒนธรรม (การสืบทอดความเชื่อและอัตลักษณ์ของชุมชน) และคุณค่าทางสังคม (การปกครอง/ การบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชน)

เพื่อดำเนินโครงการงานศพจดเหล่า เกนนำชุมชนได้ประกอบสร้างพื้นที่สาธารณะแบบใหม่ๆ ไปพร้อมทั้งปรับประยุกต์พื้นที่สาธารณะที่เป็นทุนเดิมของชุมชนมาใช้ประโยชน์ร่วมกันในการแก้ปัญหาของชุมชนได้อย่างเหมาะสม มีกลยุทธ์หลายอย่างที่เกนนำชุมชนนำมาใช้ในการประกอบสร้างและใช้ประโยชน์พื้นที่สาธารณะ ได้แก่ 1) การประกอบสร้างพื้นที่สาธารณะที่หลากหลายเพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายการสื่อสารที่แตกต่างกันไป 2) การเปิดกว้างพื้นที่ให้คนทุกกลุ่มในชุมชนสามารถเข้าร่วมในพื้นที่ได้ตามวาระและโอกาสต่างๆ โดยระดับการมีส่วนร่วมแตกต่างกันไปตามวัยของผู้เข้าร่วมและลักษณะของพื้นที่สาธารณะ 3) การใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะแบบดั้งเดิมและแบบใหม่แบบควบคู่กันไป โดยไม่ละทิ้งพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง 4) การใช้กลไกการพูดคุยในชีวิตประจำวันเชื่อมโยงพื้นที่สาธารณะแบบดั้งเดิมและแบบใหม่เข้าด้วยกัน 5) ให้ความสำคัญทั้งกับ “งาน” และ “ความสัมพันธ์ของผู้คน” ในพื้นที่สาธารณะ 6) การเรียนรู้ที่จะประกอบสร้างและใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะรูปแบบใหม่ที่ชุมชนไม่เคยมีมาก่อน เช่น เวทีถอดบทเรียน การประชุมกลุ่มเกนนำ 7) การเปิดโอกาสให้องค์กรภายนอกมีส่วนร่วมในการใช้พื้นที่สาธารณะรูปแบบใหม่ที่ชุมชนไม่คุ้นเคย เช่น การทำเวทีถอดบทเรียน และ 8) การใช้กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม โดยเน้นการสื่อสารแบบสองทาง (two-way communication) ในพื้นที่สาธารณะเพื่อก่อให้เกิดวงจรการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารแบบรอบด้าน ข้อมูลที่กล่าวมานี้สามารถสรุปได้ดังภาพที่ 7.20 หน้า 349

ภาพที่ 7.20: กลยุทธ์การประกอบสร้างและใช้ประโยชน์พื้นที่สาธารณะของชุมชน

หากไม่มีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะเหล่านี้แล้ว ชุมชนย่อมประสบกับปัญหาการขาดช่องทางการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพที่จะเอื้อให้กระบวนการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องจนนำไปสู่ผลลัพธ์ของการแก้ปัญหาที่เป็นรูปธรรมในที่สุด

สำหรับพิธีกรรมงานศพนั้น นับเป็นพื้นที่สาธารณะแบบเก่าที่เป็นพื้นที่ศูนย์กลางสำหรับการขับเคลื่อน โครงการงานศพงดเหล่า จะเห็นได้ว่าพิธีกรรมงานศพเป็นพื้นที่ภาคปฏิบัติการจริง และพื้นที่ผลิต (generate) ข้อมูลสำคัญที่มีผลต่อความสำเร็จของโครงการ ทั้งข้อมูลเกี่ยวกับบรรยากาศที่เปลี่ยนแปลงไปเมื่อไม่มีการเลี้ยงเหล่า และข้อมูลค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้น

ในขณะที่เดียวกันพื้นที่พิธีกรรมงานศพก็จัดเป็นพื้นที่สาธารณะเชิงวัฒนธรรม (cultural public sphere) ที่ประเด็นส่วนตัว/ส่วนรวม มาปะทะประสานกัน โดยมีมิติของอารมณ์ความรู้สึก (ความโศกเศร้าจากความสูญเสีย ความพึงพอใจจากการร่วมแรงร่วมใจกันทำกิจกรรม) และความงาม (การประดิษฐ์ประดอย การสร้างสรรค์สิ่งของเครื่องใช้) ปรากฏอยู่ ผู้คนที่มาร่วมในพิธีกรรมล้วนมีตำแหน่งแห่งที่และสามารถเชื่อมโยงตนเองเข้ากับพิธีกรรมได้ทางใดทางหนึ่งเสมอ โดยลักษณะ

เด่นของพิธีกรรมงานศพก็คือการเสนอทั้งบทบาทผู้ผลิตและผู้บริโภคพิธีกรรมให้กับผู้เข้าร่วมได้ในคราวเดียวกัน

แต่การจะอาศัยเฉพาะพื้นที่พิธีกรรมงานศพให้เป็นช่องทางการสื่อสารแต่เพียงลำพังโดยไม่ใช้พื้นที่สาธารณะแบบอื่นๆ เลยนั้นย่อมเป็นไปได้ เนื่องจากประเด็นการจดเกล้าในงานศพนั้น เป็นปัญหาที่เป็นผลพวงมาจากค่านิยมด้านการบริโภคเพื่อแสดงฐานะหน้าที่เกิดจากปัจจัยภายนอก (external factor) เข้าไปกระทำ ในขณะที่บทบาทหน้าที่เดิมของพิธีกรรมงานศพเป็นบทบาทที่ตอบสนองต่อบริบทและปัจจัยภายใน (internal factor) ของชุมชน นั่นก็คือการเป็นพื้นที่สำหรับการระดมความช่วยเหลือของชุมชน พื้นที่ประกาศสถานภาพใหม่ของผู้ตายและครอบครัว และพื้นที่สำหรับการสืบทอดความเชื่อของชุมชน ด้วยเหตุนี้ พิธีกรรมงานศพเองจึงไม่เคยมีบทบาทหน้าที่ในการเป็นพื้นที่ภาคปฏิบัติสำหรับการรณรงค์เพื่อแก้ปัญหาชุมชนที่สืบเนื่องมาจากปัจจัยภายนอกมาก่อน ชุมชนจึงต้องอาศัยช่องทางการสื่อสารแบบอื่นเข้าไปสมทบด้วย เพราะเป้าหมายของการสื่อสารในครั้งนี้มีหลายระดับ ตั้งแต่การแบ่งปันข้อมูล ความคิดความเห็น สร้างความเข้าใจร่วมกัน สร้างประชาคมติ ไปจนถึงการลงมือกระทำการร่วมกัน และยังไม่นับรวมถึงข้อจำกัดด้านอื่นๆ ของพิธีกรรมงานศพ ได้แก่ ความถี่ในกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมซึ่งเกิดขึ้นได้น้อย เนื่องจากไม่ใช่พื้นที่ๆ จะสามารถกำหนดให้เกิดขึ้นเมื่อใดก็ได้ ต้องมีการเสียชีวิตเกิดขึ้นเสียก่อนจึงจะมีพื้นที่พิธีกรรมเกิดขึ้น

ด้วยเหตุนี้ ชุมชนบ้านคงจึงต้องใช้พื้นที่สาธารณะแบบใหม่เข้ามาหนุนเสริม ไม่ว่าจะเป็นการประชุมหมู่บ้าน เวทีประชาคม หรือเวทีถอดบทเรียน พื้นที่สาธารณะแบบใหม่เหล่านี้มีคุณลักษณะสำคัญคือสามารถกำหนดควาระเวลาในการจัดที่แน่นอนได้ มีการบันทึกประเด็นไว้เป็นลายลักษณ์อักษร สามารถหยิบยกเฉพาะประเด็นงานศพจดเกล้าขึ้นมาเป็นวาระหลักในพื้นที่เพื่อใช้เวลากับการแลกเปลี่ยน ถกเถียง หรือซักถาม ระหว่างกลุ่มแกนนำและผู้คนในชุมชนได้อย่างเต็มที่

จึงอาจสรุปในประเด็นนี้ได้ว่า กระบวนการสื่อสารเพื่อปรับเปลี่ยนความหมายของเกล้าในพิธีกรรมงานศพของชุมชนบ้านคง จนกระทั่งสามารถถอดเกล้าออกจากพื้นที่พิธีกรรมงานศพได้นั้น จำเป็นต้องใช้ทั้งพื้นที่สาธารณะแบบดั้งเดิมที่มีอยู่แล้วและพื้นที่สาธารณะแบบใหม่ควบคู่กัน จะใช้เพียงพื้นที่สาธารณะแบบใดแบบหนึ่งย่อมไม่เพียงพอ เพราะพื้นที่สาธารณะแต่ละประเภทมีบทบาทหน้าที่แตกต่างกันออกไป ตอบสนองต่อเป้าหมายการสื่อสารคนละแบบ พื้นที่สาธารณะแบบเก่าอย่างพื้นที่พิธีกรรมงานศพเป็นพื้นที่ภาคปฏิบัติจริงของการจดเกล้าในงานศพ ในขณะที่พื้นที่สาธารณะแบบใหม่อย่างการประชุมหมู่บ้านเป็นพื้นที่สำหรับการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และความคิดเห็น ทั้งยังเหมาะสำหรับการกำหนดควาระข่าวสารของชุมชน เวทีประชาคมหมู่บ้านเป็นพื้นที่สำหรับการสร้างฉันทมติและกำหนดกฎกติการ่วมกันของชุมชน ส่วนเวทีถอดบทเรียนนั้นเป็นพื้นที่สำหรับการทบทวนและเรียนรู้จากกิจกรรมที่ได้ทำไปแล้วเพื่อนำไปสู่การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชนนั่นเอง

การศึกษาเปรียบเทียบพื้นที่สาธารณะของชุมชนบ้านดงกับพื้นที่สาธารณะในการศึกษาของฮาเบอร์มาส

เมื่อเปรียบเทียบปรากฏการณ์พื้นที่สาธารณะในชุมชนบ้านดงกับแนวคิดเรื่องพื้นที่สาธารณะจากการศึกษาของฮาเบอร์มาสทั้งพื้นที่สาธารณะในยุครอยต่อศตวรรษที่ 17-18 และพื้นที่สาธารณะนับตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 มาจนถึงปัจจุบัน เราสามารถเปรียบเทียบความคล้ายคลึงและความแตกต่าง (common & difference analysis) ระหว่างพื้นที่สาธารณะของชุมชนบ้านดงกับพื้นที่สาธารณะในการศึกษาของฮาเบอร์มาสได้หลายประการ ดังต่อไปนี้

1. เมื่อนำพื้นที่สาธารณะของชุมชนบ้านดงมาเปรียบเทียบกับพื้นที่สาธารณะของสังคมยุโรปในยุครอยต่อระหว่างศตวรรษที่ 17-18 ความคล้ายคลึงที่พบก็คือพื้นที่สาธารณะในทั้งสองกรณีได้ทำหน้าที่เป็นพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ส่วนบุคคล (private sphere) (พื้นที่ส่วนบุคคลในกรณีของฮาเบอร์มาสหมายถึงปริมาตรของสังคมมวลชน ในขณะที่พื้นที่ส่วนบุคคลในกรณีของชุมชนบ้านดงก็คือแต่ละครัวเรือน) และพื้นที่ที่กำกับดูแลโดยรัฐ (sphere of public authority) (ในกรณีของฮาเบอร์มาส พื้นที่ๆ กำกับดูแลโดยรัฐนั้นเกี่ยวพันกับเจ้าหน้าที่ของรัฐและกลุ่มชนชั้นนำ แต่ในกรณีของชุมชนบ้านดงพื้นที่ส่วนนี้เทียบเคียงได้กับพื้นที่ส่วนรวมของชุมชนที่มีผู้นำในรูปแบบเป็นผู้อุปถัมภ์ โดยมีกลุ่มผู้นำตามธรรมชาติมีส่วนร่วมในลักษณะต่างๆ) โดยพื้นที่สาธารณะของทั้งสองกรณีได้พาดผ่านทั้งพื้นที่ส่วนบุคคลและพื้นที่ๆ มีการกำกับดูแล เพื่อให้คนกลุ่มต่างๆ มารวมตัวกันเพื่อบอกเล่า แลกเปลี่ยน ได้เสียง และรับฟังกันและกันในประเด็นอันเป็นสาธารณะหรือเป็นเรื่องของส่วนรวม ความเหมือนอีกประการหนึ่งก็คือพื้นที่สาธารณะทั้งสองกรณีล้วนเป็นพื้นที่สาธารณะที่มวลชนสามารถเข้าร่วมได้โดยตรง โดยมีรูปแบบการสื่อสารเป็นการสื่อสารแบบเผชิญหน้า (face-to-face communication)

2. ความแตกต่างที่เห็นได้ชัดระหว่างพื้นที่สาธารณะของชุมชนบ้านดงกับพื้นที่สาธารณะของยุโรปในศตวรรษที่ 17-18 ก็คือ พื้นที่สาธารณะของชุมชนเป็นพื้นที่สาธารณะภายในของกลุ่มคนรากหญ้าที่ทั้งเพศหญิงและเพศชายต่างมีส่วนร่วม การสื่อสารที่เกิดขึ้นในพื้นที่สาธารณะมีเป้าหมายไปสู่การกระทำ (communication for action) โดยมีเป้าหมายเพื่อแก้ปัญหาในระดับชุมชน (community level) ในขณะที่พื้นที่สาธารณะของยุโรปในยุคนั้นเป็นพื้นที่สาธารณะของชนชั้นกลางเพศชายหลากหลายกลุ่ม โดยมีเป้าหมายไปสู่การแลกเปลี่ยนทางความคิดเพื่อการสร้างสาธารณมติ (communication for opinion sharing / public opinion) เพื่อต่อรองกับรัฐ ซึ่งเป็นประเด็นในระดับชาติ (national level)

3. ในขณะที่พื้นที่สาธารณะของยุโรปในยุครอยต่อระหว่างศตวรรษที่ 17-18 นั้นเป็นพื้นที่ๆ ชนชั้นกลางใช้เพื่อต่อสู้กับอำนาจระบบศักดินา แต่พื้นที่สาธารณะของชุมชนบ้านดงกลับเป็นพื้นที่ๆ ชาวบ้านระดับรากหญ้าใช้เพื่อการต่อสู้และต่อรองกับลัทธิบริโภคนิยมของระบบทุนนิยม

4. พื้นที่สาธารณะในยุครอยต่อระหว่างศตวรรษที่ 17-18 เป็นพื้นที่ๆ ให้ความสำคัญกับมิติ

เชิงเหตุผล (rational) เป็นหลัก แต่ผู้วิจัยกลับพบว่าชุมชนบ้านดงให้ความสำคัญกับมิติเชิงเหตุผลและเชิงอารมณ์ความรู้สึก (emotional) เท่าเทียมกัน อีกทั้งยังได้พยายามปรับประยุกต์พื้นที่สาธารณะบางพื้นที่ของชุมชนให้เป็นพื้นที่ๆ เกิดการสื่อสารเพื่อแลกเปลี่ยนทั้งในประเด็นเชิงเหตุผลและเชิงอารมณ์ได้ในคราวเดียวกัน ตัวอย่างเช่น พื้นที่พิพิธภณณงานศพ (ประเด็นเชิงเหตุผล เช่น ข้อดีข้อเสียของการงดเหล้าในงานศพ/ปัญหาสภาพเศรษฐกิจ/การบริหารจัดการภายในชุมชน ประเด็นเชิงอารมณ์ เช่น ความรู้สึกสงสาร เห็นอกเห็นใจเจ้าภาพ/ความรู้สึกสุขใจจากการได้ร่วมลงแรงช่วยงาน เป็นต้น) หรือในเวทีถอดบทเรียน นอกจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในมิติของเหตุผล (ผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมจากการงดเหล้าในงานศพ/ข้อดีข้อเสียที่เกิดขึ้น) ชุมชนก็ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในด้านอารมณ์ความรู้สึกด้วย (คนที่เคยคัดค้านในช่วงแรกได้เปิดใจพูดคุยแสดงความคิดเห็นต่อส่วนรวมว่าหลังจากโครงการดำเนินไปได้ 6 เดือน ความรู้สึกของคนที่ม่ต่อโครงการเป็นอย่างไร)

การที่ชุมชนบ้านดงให้ความสำคัญกับทั้งมิติเชิงเหตุผลและอารมณ์ความรู้สึกนั้น สามารถอธิบายโดยใช้แนวคิดเรื่องเหตุผลและผลประโยชน์ของฮาเบอร์มาสได้เช่นกัน ฮาเบอร์มาสระบุว่ากิจกรรมทุกอย่างของมนุษย์มี 3 มิติ ได้แก่ มิติเรื่อง “งาน” (เกี่ยวข้องกับเหตุผลและผลประโยชน์เชิงรูปธรรมที่จับต้องหรือวัดได้ชัดเจน) “ปฏิสัมพันธ์” (เกี่ยวข้องกับเหตุผลด้านการตีความหรือข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ และผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องของความสัมพันธ์และอารมณ์ความรู้สึก) และ “อำนาจ” (เกี่ยวข้องกับเหตุผลในการสะท้อนตนเองในมิติเชิงอำนาจ และผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นก็เป็นเรื่องของอำนาจ ทั้งอำนาจในการครอบงำหรือการปลดปล่อยตนเองออกจากการครอบงำก็แล้วแต่)

ด้วยลักษณะความเป็นชุมชนเครือญาติของชุมชนบ้านดง ซึ่งมีระบบเศรษฐกิจแบบคู่ขนาน โดยระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพบนฐานการเกษตรเป็นระบบหลัก ทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันและยังคงมีสำนึกเรื่องความเป็นส่วนรวมอยู่สูง สำนึกเกี่ยวกับ “อำนาจ” นั้นเกี่ยวพันกับศักยภาพของคนในการช่วยเหลือหรืออุปถัมภ์ผู้อื่นหรือส่วนรวมมากกว่าอำนาจที่มาจาก “ระบบ” ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่จะปฏิบัติการทางสังคมในพื้นที่สาธารณะ (รวมถึงการขับเคลื่อนโครงการงานศพงดเหล้า) จะต้องให้ความสำคัญกับมิติเรื่องปฏิสัมพันธ์ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ามิติเรื่องงาน เพราะด้วยบริบทดังกล่าว การที่จะบรรลุภารกิจซึ่งเกี่ยวพันกับสาธารณะได้นั้นจะต้องได้รับการยอมรับจากชุมชนก่อนในเมืองต้น จึงจะนำไปสู่การให้ความร่วมมืออย่างแท้จริง ด้วยเหตุนี้ การขับเคลื่อนโครงการงานศพงดเหล้าจึงต้องเน้นความถี่ในการสื่อสารพูดคุยในพื้นที่รูปแบบต่างๆ เพื่อตอบย้ำทั้งผลประโยชน์ที่เป็นรูปธรรม (การลดค่าใช้จ่าย) และผลประโยชน์ด้านอารมณ์ความรู้สึก (ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และความสามัคคีปรองดองของคนในชุมชน) ไปพร้อมกัน

ทั้งนี้ กลุ่มแกนนำ (ซึ่งเป็นการรวมตัวของกลุ่มผู้มีอำนาจในชุมชน ทั้งผู้มีอำนาจที่เกิดจากการยอมรับของชุมชนจากการทำงานเพื่อส่วนรวมและผู้มีอำนาจโดยระบบจัดตั้ง) ก็ได้ใช้อำนาจที่ตนมีอยู่มาสร้างเปลี่ยนแปลงโดยชี้ให้สมาชิกอื่นๆ ของชุมชนเห็นว่าชุมชนเองก็มีอำนาจเพียงพอ ที่

จะเปลี่ยนแปลงวิถีปฏิบัติที่ไม่พึงประสงค์ในงานศพได้ (อำนาจในการปลดปล่อยตนเองจากการครอบงำด้วยค่านิยมเรื่อง “หน้าตาฐานะ” ว่าเป็นสิ่งสำคัญสูงสุด)

5. ในขณะที่การศึกษาของฮาเบอร์มาสไม่ได้ระบุถึงความสำคัญของ “ขนาด-size” ของพื้นที่สาธารณะ แต่การศึกษารั้วนี้พบว่า ขนาดของพื้นที่สาธารณะเป็นตัวแปรที่สำคัญที่มีผลต่อการบรรลุเป้าหมายและประสิทธิภาพในการสื่อสาร จะเห็นได้จากการที่แกนนำเลือกพูดคุยในกลุ่มเล็กเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างความเข้าใจร่วมกันต่อประเด็นที่ต้องการเสนอ พื้นที่การพูดคุยภายในชุมชนซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะขนาดเล็กโดยผู้ร่วมวงเป็นคนคุ้นเคยนั้น ผู้ส่งสารเองก็ได้มีโอกาสทบทวนความเข้าใจของตนเองเพื่อสร้างความมั่นใจก่อนนำเสนอในพื้นที่สาธารณะที่ใหญ่ขึ้นและควบคุมได้ยากยิ่งขึ้น เหมาะสมกับเป้าหมายในการสร้างความเข้าใจและโน้มน้าวใจเพื่อหาแนวร่วมได้เป็นอย่างดี

ส่วนพื้นที่สาธารณะขนาดกลางอย่างการประชุมหมวดบ้านนั้นมีจุดเด่นในแง่ที่สามารถหยั่งเสียงหรือทำทีของสมาชิกในหมวดบ้านได้ค่อนข้างแม่นยำ เนื่องจากวงสนทนาไม่เล็กหรือใหญ่จนเกินไป และการแสดงความคิดเห็นในพื้นที่ดังกล่าวก็ถือได้ว่าเป็นการแสดงจุดยืนของผู้แสดงความคิดเห็นอย่างเป็นทางการ ในขณะที่การแสดงความคิดเห็นในการพูดคุยวงเล็กยังมีโอกาสเปลี่ยนแปลงไปมาได้อีก

ส่วนพื้นที่สาธารณะขนาดใหญ่ซึ่งมีหลายรูปแบบ แต่ละรูปแบบมีเป้าหมายในการสื่อสารบางข้อที่แตกต่างกันออกไป เช่น พื้นที่การประชุมหมู่บ้านมีเป้าหมายเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและความคิดเห็นในประเด็นของส่วนรวม พื้นที่เวทีประชาคมมีเป้าหมายเพื่อสร้างฉันทามติร่วมของชุมชนอันจะนำไปสู่การกระทำตามมา ส่วนพื้นที่พิธีกรรมงานศพนั้นมีเป้าหมายเพื่อระดมสรรพกำลังของคนในชุมชนเพื่อสืบทอดความเชื่อและความเป็นชุมชน แต่เราก็จะเห็นได้ว่าพื้นที่สาธารณะขนาดใหญ่ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นพื้นที่ๆ เปิดให้คนทั้งหมดในชุมชนเข้าร่วมได้ในคราวเดียวกัน เพื่อหาข้อสรุปร่วมกันในประเด็นสำคัญ หรือทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อสะท้อนถึงความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชุมชน

เพราะฉะนั้นการมีพื้นที่สาธารณะหลายขนาดให้เลือกใช้ ก็ทำให้สามารถเลือกพื้นที่สาธารณะที่ตอบสนองต่อเป้าหมายเฉพาะของการสื่อสารแต่ละครั้งได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุดนั่นเอง

6. ความแตกต่างที่เห็นได้ชัดระหว่างพื้นที่สาธารณะของชุมชนบ้านดงกับพื้นที่สาธารณะของยุโรปนับตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 ต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันก็คือ การสื่อสารในพื้นที่สาธารณะของชุมชนบ้านดงนั้นเป็นการสื่อสารที่มุ่งให้ผู้เข้าร่วมในพื้นที่สาธารณะทุกคนเกิดความรู้สึกเท่าเทียมและตระหนักถึงศักยภาพของตนเองในฐานะพลเมืองผู้ปฏิบัติการ (actor/agency) เพราะมีเป้าหมายสูงสุดมุ่งไปสู่การกระทำ (action) ร่วมกันในปฏิบัติการทางสังคมคดเหล่าในงานศพ (เช่นเดียวกันกับการเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะของชาวบ้านผู้คัดค้านเขื่อนปากมูลในงานวิจัยของพวงพนา (2545) ก็เพื่อสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นหนึ่งเดียวในกลุ่มชาวบ้าน เพื่อนำไปสู่การทำการกิจกรรมร่วมกันเพื่อกดดันภาครัฐให้ยุติการสร้างเขื่อน)

แต่พื้นที่สาธารณะโดยมากนับจากศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา หากเป็นพื้นที่สาธารณะเพื่อการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น (opinion sharing) ไม่ว่าจะในพื้นที่สาธารณะแบบที่มวลชนสามารถมีส่วนร่วมได้โดยตรง (เวทีประชาคม/ เวทีประชาพิจารณ์) หรือพื้นที่สาธารณะที่ปรากฏผ่านสื่อมวลชน ก็จะพบว่าผู้ที่เข้าร่วมในพื้นที่สาธารณะในยุคนี้จะแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลัก คือกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ (specialist) กับกลุ่มผู้รับสารที่มีลักษณะตั้งรับ (receptive audience) หรือเป็นผู้บริโภคข้อมูลข่าวสาร (information consumer) ซึ่งบทบาทดังกล่าวไม่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่เท่าเทียม ทั้งนี้ก็เป็นเพราะพื้นที่สาธารณะส่วนมากในยุคนี้ไม่ได้มุ่งเป้าไปที่การสร้างสาธารณมติเพื่อนำไปสู่การกระทำร่วมกัน แต่เป็นการมุ่งเป้าไปที่การสร้างสาธารณมติเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับนโยบายเศรษฐกิจ/การเมือง (economical /political policy) ของรัฐหรือกลุ่มชนชั้นนำในสังคมมากกว่า

ส่วนพื้นที่สาธารณะอีกแบบหนึ่งที่ปรากฏในยุคปัจจุบันก็เป็นพื้นที่สาธารณะที่กระบวนการสื่อสารซึ่งเกิดขึ้นในพื้นที่ดังกล่าวมีเป้าหมายเพื่อกระตุ้นการบริโภค (communication for consumption) ไม่ว่าจะเป็นการบริโภคในเชิงเศรษฐกิจ สังคม หรือวัฒนธรรม เช่น ห้างสรรพสินค้า สวนสนุก โรงละคร สวนสาธารณะ หรือพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งบทบาทของปัจเจกในพื้นที่สาธารณะลักษณะนี้ก็มีแนวโน้มเป็นบทบาทเชิงตั้งรับ มิใช่บทบาทเป็นผู้กระทำหรือสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ พื้นที่สาธารณะเหล่านี้มีลักษณะร่วมกันอย่างหนึ่งคือมีมิติที่เป็นรูปธรรมสูง (มีขอบเขตพื้นที่/สิ่งปลูกสร้างชัดเจน อยู่ภายใต้การดูแลขององค์กรหรือสถาบันที่ชัดเจน) แต่มิติในเชิงนามธรรม (การรับรู้ในจิตใจของผู้คน ถึงสภาวะการณ์ที่ตนสามารถมีส่วนร่วมบริหารจัดการหรือแสดงความคิดเห็นได้อย่างเท่าเทียมกับผู้อื่น) กลับปรากฏค่อนข้างน้อย

ในทางตรงกันข้าม พื้นที่สาธารณะของชุมชนบ้านดงนั้นมิติที่เป็นรูปธรรมไม่ปรากฏชัดเจน (ชาวบ้านสามารถจับกลุ่มพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นตรงไหนก็ได้ แม้แต่กลางถนนในหมู่บ้าน ริมรั้วบ้าน ไปจนถึงในทุ่งนา) แต่มิติในเชิงนามธรรมคือการรับรู้ในจิตใจถึงสิทธิในการมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมนั้นปรากฏเด่นชัด โดยกระบวนการสื่อสารทำให้เกิด “เครือข่าย” ของการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารที่เชื่อมโยงต่อกันไปได้เรื่อยๆ (on-going process) จากพื้นที่สาธารณะหนึ่งไปสู่พื้นที่สาธารณะอื่นๆ

จากข้อสรุปทั้งหมดข้างต้น จึงกล่าวได้ว่าพื้นที่สาธารณะของชุมชนบ้านดงและปฏิบัติการต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่สาธารณะเหล่านี้มีลักษณะที่ใกล้เคียงกับพื้นที่สาธารณะตามอุดมคติของฮาเบอร์มาส ซึ่งให้ความสำคัญกับมิติเชิงนามธรรมมากกว่ามิติเชิงรูปธรรมของพื้นที่ โดยฮาเบอร์มาสระบุว่า “ไม่ควรพิจารณาพื้นที่สาธารณะในฐานะที่เป็นองค์กรหรือสถาบัน แต่ควรพิจารณาพื้นที่สาธารณะในฐานะ “เครือข่าย” (a network) ซึ่งมีการถ่วงถ่วงและสังเคราะห์เกิดขึ้นในขณะที่กระบวนการสื่อสารดำเนินไป จนนำไปสู่การสั่งสมและตกผลึกทางความคิด จนปรากฏเป็นสาธารณมติของส่วนรวม” (Habermas, 1992, cited in Outhwaite, 2008: 254)

ฮาเบอร์มาสได้พัฒนาต่อยอดแนวคิดพื้นที่สาธารณะออกไปอีกในภายหลัง ภายใต้บริบททางสังคมที่เทคโนโลยีการสื่อสารทำให้สื่อมวลชนมีอิทธิพลเพิ่มขึ้นมาก เขาระบุว่าแกนกลางของพื้นที่สาธารณะนั้นจะต้องประกอบไปด้วยเครือข่ายการสื่อสารที่เป็นผลมาจากความสัมพันธ์เชื่อมโยงของบริบททางวัฒนธรรม สื่อหนังสือพิมพ์ และสื่อมวลชนแขนงอื่นๆ ซึ่งทำให้เกิดพื้นที่สาธารณะทางศิลปวัฒนธรรมซึ่งปัจเจกสามารถมีส่วนร่วมในการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมได้ เช่นเดียวกันกับพื้นที่สาธารณะทางการเมืองที่ปัจเจกในฐานะพลเมืองของรัฐสามารถมีส่วนร่วมในการบูรณาการทางสังคมโดยผ่านกลไกประชามติ (McGuigan, 1996:176)

อย่างไรก็ดี ลักษณะ “เครือข่าย” ของพื้นที่สาธารณะที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านดงอันเป็นสังคมนั้นไม่ได้เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างบริบททางวัฒนธรรมกับสื่อมวลชนดังที่ฮาเบอร์มาสเสนอไว้ แต่ผู้วิจัยพบว่าสื่อที่มีความสำคัญในบริบทของชุมชนแห่งนี้เป็นสื่ออื่นๆ ซึ่งหากจะไล่เรียงความสำคัญก็ได้แก่ สื่อบุคคล สื่อพิธีกรรม และสื่อเฉพาะกิจ

ในกรณีของชุมชนบ้านดงคนทุกคนมีโอกาสได้แสดงบทบาทเป็นสื่อบุคคลด้วยกันทั้งสิ้น แต่ผู้ที่มีบทบาทมากที่สุดมักเป็นกลุ่มผู้นำ ทั้งผู้นำในระบบและผู้นำตามธรรมชาติ ส่วนสื่อพิธีกรรมนั้นมีตลอดทั้งปีตามวัฏจักรชีวิตและวัฏจักรการเพาะปลูก และสื่อเฉพาะกิจ อันได้แก่ หอกระจายข่าว บันทึกการประชุมหรือมติของชุมชน เป็นต้น สื่อเหล่านี้เป็นสิ่งที่เชื่อมร้อยคนในชุมชนให้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันภายใต้บริบททางวัฒนธรรมของสังคมเครือญาติ ซึ่งข้อค้นพบดังกล่าวก็สอดคล้องกับข้อสรุปของกาญจนา แก้วเทพ (2552: 43) ที่ระบุว่าสื่อที่มีขนาดเล็กและอยู่ในรัศมีอำนาจการใช้ของชุมชน จะมีคุณภาพต่อการพัฒนามาก ซึ่งกาญจนาได้ลำดับคุณภาพประโยชน์ของสื่อต่อการพัฒนาชุมชนไว้เป็นลำดับจากมากไปน้อย ได้แก่ สื่อบุคคล สื่อเฉพาะกิจ สื่อพื้นบ้าน และสื่อมวลชน

พื้นที่สาธารณะของชุมชนบ้านดงในฐานะที่เป็น “เครือข่าย” อันเป็นมิติทางนามธรรมนั้น นอกจากประเด็นเรื่องสื่อแล้วยังมีคุณลักษณะอื่นๆ ที่น่าสนใจอีกหลายประการ ได้แก่ ความหลากหลายของพื้นที่สาธารณะ ทั้งในแง่ประเภท (พื้นที่แบบดั้งเดิม/พื้นที่แบบใหม่ พื้นที่ทางศิลปวัฒนธรรม/พื้นที่ทางการเมือง) และขนาด (เล็ก กลาง ใหญ่) โดยแต่ละพื้นที่ใช้การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมซึ่งเน้นการสื่อสารแบบสองทาง (two-way communication) ภายในพื้นที่ และมีการพูดคุยในชีวิตประจำวันเป็นสิ่งเชื่อมร้อยพื้นที่สาธารณะทั้งหมดเข้าด้วยกัน ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของคนทุกกลุ่มภายในชุมชน โดยมีกิจกรรมเสนอให้ทุกคนได้เข้าร่วมในพื้นที่ไม่ว่ามากหรือน้อย (ระดับในการมีส่วนร่วมอาจแตกต่างกันไปตามลักษณะของพื้นที่สาธารณะนั้นๆ) ส่งผลให้ทุกคนในชุมชนเป็น “คนใน-insider” ไม่ใช่ “คนนอก-outsider” ของพื้นที่สาธารณะของชุมชน

ในแง่ของการบริหารจัดการ การบริหารจัดการพื้นที่สาธารณะทั้งหมดยึดหลักปรับประยุกต์ (adjustment) และเชื่อมประสาน (articulation) ทั้งการปรับประยุกต์ใช้พื้นที่สาธารณะแบบดั้งเดิมให้ทำบทบาทหน้าที่ใหม่ (เช่น การใช้พื้นที่พิธีกรรมงานศพเป็นพื้นที่ภาคปฏิบัติเพื่อขับเคลื่อนโครงการงานศพงดเหล้า) แล้วเชื่อมประสานพื้นที่แบบเก่าเข้ากับพื้นที่แบบใหม่อย่างการประชุมหรือการทำ

เวทีประชาคม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการเชื่อมต่อกันของทั้งข้อมูลข่าวสารและความคิดเห็น ทำให้สามารถใช้ประโยชน์สูงสุดจากทุกพื้นที่ๆ มีอยู่ รวมถึงการพัฒนาพื้นที่สาธารณะไปในคราวเดียวกัน

หลักการบริหารจัดการดังกล่าวเป็นจริงได้ ก็เพราะชุมชนใช้ทั้ง**ต้นทุนเดิม**ของชุมชน (บุคลากร/ประเพณีวัฒนธรรม/ความรู้ทางประวัติศาสตร์ของชุมชน/เครือข่ายภายในและภายนอกที่ชุมชนมี) และ**ต้นทุนใหม่**ๆ ที่ออกมาขึ้น (บุคลากรรุ่นใหม่ของชุมชน-บุคลากรจากภายนอก/ความรู้สมัยใหม่ เช่น การบริหารจัดการ/การทำวิจัย) มาบูรณาการร่วมกัน

หลักปรับประยุกต์และเชื่อมประสานนี้ส่งผลต่อเนื่องให้**พื้นที่สาธารณะของชุมชนเกิดการเชื่อมโยงกับโลกภายนอก**ในลักษณะต่างๆ ทั้งการที่บุคลากรหรือองค์กรภายนอกสามารถมีส่วนร่วมในพื้นที่ได้ รวมถึงบุคลากรภายในชุมชนก็สามารถนำเรื่องราวที่เกิดขึ้นในพื้นที่สาธารณะของชุมชนไปนำเสนอต่อพื้นที่สาธารณะภายนอกชุมชน ดังที่แก่นนำบางคนได้เป็นวิทยากรในเวทีขับเคลื่อนโครงการงานศพงคเหล่าของชุมชนอื่นๆ

ข้อสังเกตประการสุดท้ายเกี่ยวกับพื้นที่สาธารณะของชุมชนบ้านดงก็คือการที่**มิติของเหตุผลและอารมณ์ความรู้สึกสามารถอยู่ร่วมกันได้**ในพื้นที่สาธารณะแห่งเดียวกัน เช่น เมื่อประเด็นการงคเหล่าในงานศพปรากฏในพื้นที่สาธารณะของชุมชน พบว่าแง่มุมที่ผู้คนหยิบยกขึ้นมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นนั้น มีทั้งความเห็นที่อยู่บนมิติของเหตุผล (การประหยัดค่าใช้จ่าย/การค้ำเหล่าในงานศพเป็นสิ่งไม่เหมาะสม/ทำให้เกิดอุบัติเหตุ) และความเห็นที่อยู่บนมิติของอารมณ์ความรู้สึก (สงสารเจ้าภาพ สูญเสียคนในครอบครัวไปแล้วยังต้องจ่ายหนี้ค่าเหล่า/เจ้าภาพเต็มใจเลี้ยงก็ควรตามใจเจ้าภาพ)

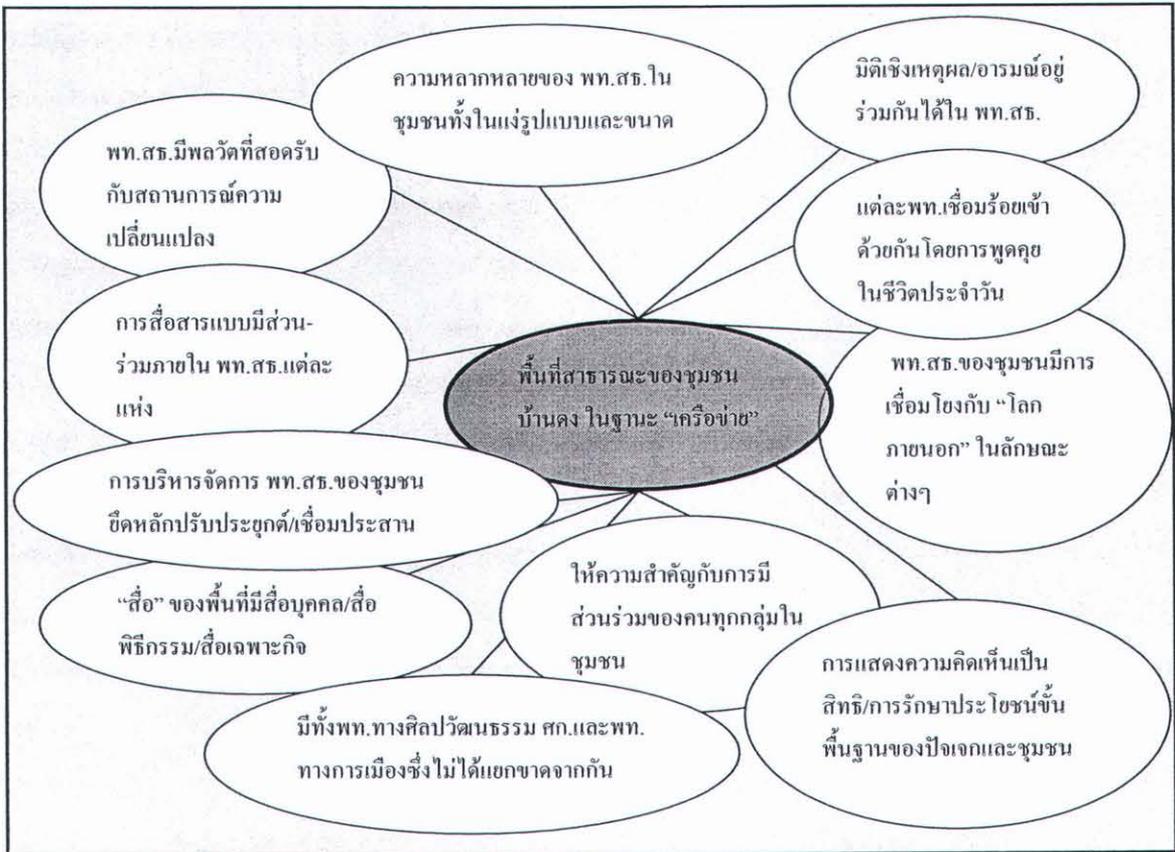
การที่ชุมชนไม่ได้มองว่ามิติของเหตุผลและอารมณ์ความรู้สึกนั้นเป็นเรื่องที่จะต้องมองแบบแยกขาด รวมถึงการแก้ปัญหาที่ไม่จำเป็นต้องตั้งอยู่บนฐานคิดชุดใดชุดหนึ่งเพียงชุดเดียว แต่ต้องดูความสอดคล้องโดยรวม สิ่งเหล่านี้สะท้อนถึงโลกทัศน์ในการมองโลกแบบองค์รวม (holistic) ซึ่งเป็นภูมิปัญญาแบบตะวันออกที่มองว่าทุกสิ่งล้วนสัมพันธ์กัน โดยอารมณ์ความรู้สึกก็มีคุณค่าไม่น้อยไปกว่าเหตุผล เพราะอารมณ์ความรู้สึกเป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับการสร้างความรับรู้ร่วมถึงความ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกัน (ความเป็นครอบครัว/ความเป็นชุมชน) (เช่นเดียวกับกับลักษณะการนำเสนอสารที่มีมิติเชิงอารมณ์ค่อนข้างสูงและเป็นประเด็นใกล้ตัวในรายการเล่าข่าวสำหรับสตรีทางโทรทัศน์ ซึ่งสามารถสร้างความรู้สึกร่วมกันในกลุ่มผู้หญิงที่เป็นผู้รับสารจนนำไปสู่การพบปะและทำกิจกรรมเชิงรณรงค์ร่วมกันในโลกจริงได้) ในขณะที่ภูมิปัญญาแบบตะวันตกในยุคสมัยใหม่ (modernization) ดอกย้ำโลกทัศน์แบบแยกส่วน (separation) โดยให้คุณค่ากับเหตุผลมากกว่าอารมณ์ความรู้สึกก็เพราะโลกทัศน์ดังกล่าวตอบสนองต่อระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมในยุคต้นและยุคกลาง ที่ให้ความสำคัญกับประสิทธิผลสูงสุดของการผลิตเป็นสำคัญ

การที่มิติเชิงเหตุผลและอารมณ์ความรู้สึกสามารถอยู่ร่วมกันได้ในพื้นที่สาธารณะ ส่งผลให้พื้นที่สาธารณะทางศิลปวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และพื้นที่สาธารณะทางการเมืองของชุมชนก็ไม่ได้แยกออกจากกันโดยเด็ดขาด ดังที่พบว่าในพื้นที่พิธีกรรมงานศพที่เป็นพื้นที่สาธารณะทางสังคม

วัฒนธรรมซึ่งมีมิติของอารมณ์ความรู้สึกปรากฏอย่างเข้มข้นนั้น ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจการเมืองก็ถูกหยิบยกขึ้นมาอภิปรายในพื้นที่ดังกล่าวโดยคนในชุมชนด้วยเช่นกัน เช่น การพูดคุยถึงการบริหารจัดการภายในชุมชน ปัญหาทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับราคาพืชผลทางการเกษตร เป็นต้น

ด้วยคุณลักษณะที่กล่าวมา พื้นที่สาธารณะของชุมชนจึงมีลักษณะเป็นพลวัตที่สอดคล้องกับสถานการณ์และความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจริงในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการจับสลากเลือกหัวหน้าหมวดบ้านในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการกระจายข่าวสารและการประสานงานภายในชุมชน การเพิ่มกิจกรรมทำโรงศพและปราสาทศพเข้าไปในพื้นที่พิธีกรรมเพื่อทดแทนการดื่มเหล้าสังสรรค์ หรือการทำเวทที่ถอดบทเรียนหลังจากที่ได้ทำกิจกรรมเพื่อเรียนรู้จากสิ่งที่ได้ทำไป

ผลที่ตามมาก็คือความเป็นเครือข่าย (a network) ของพื้นที่สาธารณะที่มีแกนกลางสำคัญคือการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจระหว่างกันซึ่งดำเนินไปตลอดเวลา จนกระทั่งเกิดการตกผลึกทางความคิด ได้ประชาติ แล้วนำไปสู่ปฏิบัติการทางสังคม เหตุที่ชุมชนแห่งนี้ให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสื่อสารในพื้นที่สาธารณะก็เนื่องจากความตระหนักที่ว่า การแสดงความคิดเห็นในพื้นที่สาธารณะนั้นเป็นทั้งสิทธิและการรักษาผลประโยชน์ขั้นพื้นฐานของปัจเจกและชุมชนนั่นเอง ภาพที่ 7.21 เป็นแผนภาพสรุปคุณลักษณะพื้นที่สาธารณะของชุมชนบ้านดงในฐานะเครือข่าย

ภาพที่ 7.21: คุณลักษณะของพื้นที่สาธารณะของชุมชนบ้านดงในฐานะ “เครือข่าย”